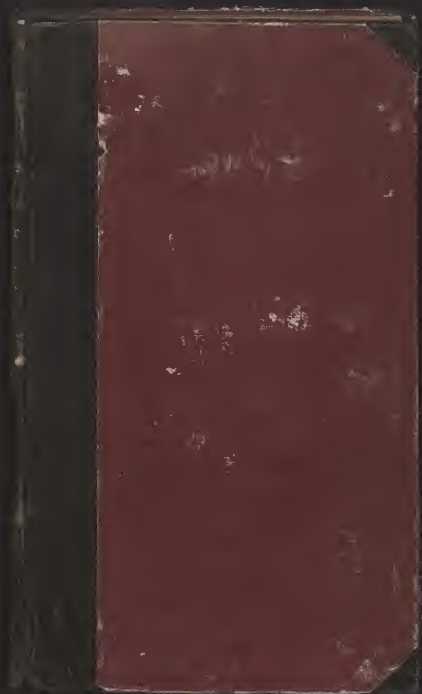

Den

saa kaldede

Islandske Skiørbug,

beskreven

udi en kort Afhandling

af

Johannes Petersen,

Philosophiæ Baccalaureo og Med. Studioso.

Sorøe, 1769.

Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige Akademies Bogtrykker.

Erindring til Læseren.

Det synes, som Skaberens Viisdom aldrig viiser sig tydeligere for en opmærksom Beskuere, end naar han med nogen Uliighed uddeler sine Gaver og Rigdomme til Creaturerne; ja hans Godhed er ikke mindre u-udøselig, i det han syntes at give somme Men-

nesker Trang og Mangel saavel paa deres Helbred som andre Fordeele, end da han overhyppede andre med begge. Thi vil vi betragte, hvorledes det alviise Væsen, formedelst en behagelig Orden udi alle skabte Ting, har givet sin Almagt tilkiende, saa bør vi tillige skiønne, hvorledes alle Verdens Landskaber, som synes udi det eene at have faaet enten nogen Slags Mangel eller nogen Slags Formue, have mestendeels, om ikke aldeeles, i et andet faaet noget, som vederlægger eller opfylder det som fattes, eller formindsker det som synes at være til Overflødighed. Til Beviis herpaa kan mange Sygdomme tiene, som ere ligesom visse Land-

skaber egne, og blandt andre dèn saa kaldede Islandske Skiorbug, hvis Egenskaber jeg har taget mig for at beskrive; langt fra ikke som det burde, men efter mine ringe Kræfter; og saasom vores Formænd, formedelst mange Vildfarelsers Opdagelse, have banet os Vei, tydeligere og dybere at indsee i Naturen, saa venter jeg her at kunne med disse faa Sider give mine Efterkommere og Medbrødre Leilighed nærmere og bedre at betragte denne Sygdoms Egenskaber, maaskee og dens nødvendige Kuur. Dog flatterer jeg mig selv ingenlunde med det Haab, at bifalde alle og enhver hermed. Thi der ere ganske faa blevne saa lykkelige i Verden, at erhverve

hverve sig alles Bifald med deres Skrifter, da de have det Uhæld at komme i Dadleres Hænder; thi man finder dem alle Tiider, som foragte alt det deres fine Hierne ikke har udarbeidet, og have Afskye derfor, ligesom en fordærvet Mave for Mad, hvorover jeg slet ikke bekymrer mig.

Men skulde noget feile i Skrivemaaden, formedelst den store Forskiel, som er imellem mit Moders-Maal og det Danske Sprog, hvilket jeg letteligt, som en Udlænding, har kundet dreie efter det samme, da beder jeg mine Læsere, at ansee fremmede Talemaader med milde Øine, og lade

det

det gamle Axioma giælde: Cedant verba rebus.

Hvad Sygdommens Navn er anbelangende, som jeg undertiden kalder Skiørbug, undertiden Spedalskhed, da kommer det deraf, at begge Navnene bruges uden Forskiæl til samme Sygdom i Island, dog paa forskiellige Steder. Jeg er endnu ikke aldeeles overbeviist om, at den Sygdom er virkelig Skiørbug, eftersom de Syge kan fordrage Mercurialia, tvertimod al Erfaring, som viiser, at disse ere skadelige i denne Sygdom.

Det er nu allerede 4 Aar siden jeg reiste fra mit Fæderneland her til Universitetet, og endskiønt jeg der baade lagde Mærke til Sygdommens Beskaffenhed, og havde desuden Omgang med endeel saadanne Syge medens jeg var hiemme, fattedes jeg dog den nødvendige Indsigt; hvorfore jeg lettelig har kundet tage feil i et og andet, hvilket, om saa var, ønskede jeg mine kiære Landsmænd vilde meddeele mig samme, af et saa oprigtigt Hierte, som den ypperlige Landphysicus i Island, Biarne Paulsen, har oplyst mig om et og andet, hvor-

fore

fore jeg vil være dem, ligesom ham, den største Tak skyldig.

Saa meget er det jeg her vilde erindre. Hvis jeg fornemmer, at dette mit ringe Arbeide finder andres Bifald, og kunde i Eftertiden tiene mit Fædernelands fattige Syge a) paa nogen Maade, skal jeg ikke aflade, at fortfare med noget nyttigt ef-

a) De som forgangen Aar plagedes af denne Sygdom i Island, vare i en god Vens Brev beregnede til 280.

ter min Evne. I øvrigt udbeder jeg mig mine Læseres Gunst og Bevaagenhed.

Kiøbenhavn, den 1 Junii,
1769.

Auctor.

§. 1.

§. 1.

Det Uhæld have vi Mennesker tilfælles, at vi maa trækkes med et svagt og sygeligt Legeme.

Dette Uhæld er os som en Arve-Rettighed tilbragt fra vores Stammefædre, hvilket Sygdommenes Historier noksom bevise; og derudi komme vores Sygdomme overeens, at de svække det menneskelige Legeme, og arbeide paa dets Undergang; hvilket Natur- og Historie-Læren noksom beviise.

§. 2.

§. 2.

Nogle Sygdomme overgaae hele Lande og Riger, uden stor Heftighed, og angribe saavel Indfødte som Udenlandske, uden at forandre deres væsentlige Tegn, og de kaldes Epidemici eller Landfar-Syger. Andre igien angribe kuns de Indfødte aleene, hvilke kaldes Endemici (Indenlandske Sygdomme.) Disse gaae Aar efter andet, uden Ophold i det Land hvor de have deres Hiem, hine tvertimod holde op imellem, disse bortjages hos mange Mennesker ved et Slags Medicamenter, hiine maa have forandrede, disse gaae som ofteste meget sagte, hine meget heftig.

§. 3.

At det første Slags har gaaet over Island som andre Lande, har jeg viist paa et andet Sted; og at Island ikke har Mangel af det sidste Slags, er unægtelig, da der mærkes adskillige Slags af Forstoppelser (hvilke synes ligesom der at have deres Sæde), som ytrer sig i Leveren, Milten og Tarmehindens Kiertler, (Glandulis Mesenterii)

hvor-

hvorpaa som ofteſt følger Vatterſot, og tilſidſt Døden a).

§. 4.

Da man veed, at mange Phyſici have indrømmet den ſaa kaldede Skiørbug hos de Norðiſke Nationer, iſær dem der ligge ved Søen, ſigende; at den der ligeſom havde ſin Kreds, og har ſluttet ſaaledes: jo længere man kommer mod Norden, jo mere Skiørbug. Denne Sats har Kuldens Virkning til Grund, ſom ikke alleneſte ſammentrykker de bløde, men endog de faſte Legemets Deele, og bliver immer ſtærkere, jo nærmere man kommer Polerne; men man burde tillige beſkylde herfor den diætetiſke Feil, at mange af dem, der ere af ſlig Diſpoſition,

a) Diſſe Forſtoppelſer hiemſøge begge Kiøn, Fruentimmerne i Beſynderlighed, og fornemmelig dem der ikke havt ſine egne Sager. De ledſages gierne hos de unge Børn med en ſtærk Naben eller convulſiviſke Smerter, ſom idelig plage Patienterne, indtil de omſider bryde ud i en ſtærk Hævelſe paa forbemeldte Steder, og hvorved hele Underlivet meget ofte opſvolmer.

tion, nødes til at leve af halvraaden Fisk og Kiød, ja mangle desuden Korn og Mad-Urter.

Endskiønt de stærke Folk befinde sig vel i Kulden, kan det samme derfor ikke gielde om de Svage. Hos de første ere Hiertets Kræfter stærke nok til at overvinde Blod-Aarenes Modstand, og frembringe Blodets Omløb; men hos de sidste forholder det sig tvertimod; hvoraf lettelig kommer Fuldblodighed og Uddunstningernes Formindskelse, hvorved de saltagtige Deele blive tilbage i Legemet, som ellers burde udføres, hvilket lættelig kan foraarsage en alkalisk Skarphed, som er Skiørbugens frugtbare Moder.

§. 5.

Af denne Kuldens blotte Virkning har mange altsaa meget rimelig sluttet i Henseende til Islands Beliggenhed, at den bedrøvelige Sygdom, som der stedse forefindes, og har noget tilfælles med den gemeenlig saa kaldede Skiørbug, maatte være en virkelig Skiørbug, især siden ingen har giort sig den Umage, nøie

at

at undersøge dens rette Egenskaber, men uden Forskiæl kaldet den første Grad Skiørbug, og de øvrige Spedalskhed, eller som den brave og velfortiente Land-Physicus i Island, Biarne Poulsen, Dispositionem Scorbutico leprosam, eller Scorbutum tertii generis Boerhavii, sive Scorbutum malignum a), hvorimod jeg vil ikke indvende noget, thi det er vist, at af en og den samme Aarsag kommer en og den samme Virkning, og de Virkninger som i alle Maader komme overeens med hinanden, maa have samme Aarsag; heraf flyder da dette, at hvis den Sygdom, som gaaer i Island under Navn af Skiørbug, har de samme Aarsager, som hos andre Folkeslag, saa maa den have samme Virkninger.

§. 6.

Det er ikke min Sag, at tale her meget om Skiørbugens ældgamle Navne og dens Skiæbne, ei heller at undersøge, om denne Syg-

(a See. Professor Erichsens Islands Opkomst. Pag. 229.

Sygdom ikke har indfundet sig videre end i Holland, Frisland, Dannemark og andre Lande og Øer, som ligger i Nord-Søen, indtil Russæi Echtrii og Wieri Tider a), det er nok, at nogle og 20 Aar efter Vierus har Salomon Albertus fundet den hos de fleste paa de Bøhmiske og Slesiske Grændser, indtil den Tid var det opsvolmede Tandkiød, samt tykke Been, Skiørbugens væsentlige Tegn, hvilke den synes at beholde endnu hos de fleste b), uanseet 11 Aar efter

a) Derom kan de, som vil efterfee Hyppocrat. de intern. affect. 35., hans Prædict. 2. 42. Cels. 4de Bogs 12te Kap. No. 20. Galen. om Menneskets Natur, Tom. 3. 2. Plinii 2. i hans 15de Bogs 3die Kap. ꝛc.

b) See Hamburgisches Magazin, 9ten Bandes, Seite 326: So groß der Unterschied ist, welchen man unter den verschiedenen Arten des Scharbocks wahrnimmt, so übereinstimmig sind dennoch die hauptsächlichsten Zufälle bey diesem Uebel. Die Fäulniß des Zahnfleisches, die schwarzen und blauen Flecken der Haut, die Geschwüre auf Schienbeine, und die Fäulung der Knochen, folgen einander und vermehren sich nach Graden ꝛc. Iten

Hr.

efter Albertus, siger Evgalenus, at denne Sygdom har med en forfærdelig Hurtighed udbredet sig over hele Verden, med saa stor Forandring, at forbenævnte Tegn ikke kunde længer holdes væsentlige; og Stephanus Blanchart siger: at den førte utallige, og tillige foranderlige Kiendetegn med sig, og dermed ganske forandrede sit Udseende: hvilket man maa tilstaae, i Fald den Islandske og Norske Spedalskhed kommer til at blive den samme Sygdom som her kaldes Skiørbug, hvilket ikke er urimeligt at tænke, dog med den Indskrækning, at Forandringerne komme meget af ethvert Menneskes Dispositiøn, samt Himmelegnens og Levemaadens Foranderligheder.

§. 7.

Skal jeg antage det for en Grund-Regel, hvilket mange Lærde paastaae, nemlig at de Urter

Hr. van Switens comment. in Boerhav. Aphor. pag. 602, 605. §. 1151. Hr. Poupart. Acad. des Sciences l'an. 1699. pag. 238.

ter, som forefindes i et Land, voxe forholdsviis efter Indbyggernes Nødtørftigheder, da tør jeg forsikkre, at den Islandske Flora vil blive fattigere paa den Antiskorbutiske Classe eller Linnæi Fetradynamister a), end man skulde tænke.

Der findes ingen Senneps-Art, ingen Peberrod, ingen Erysymum, ingen af de skarpsmagende Sisymbria b), kort sagt: den som vil efterfølge Ridder Linnæi Grundsætninger om Urternes Kræfter, har Aarsag at tage i Tvil, om de Urter, som i Island gives af denne Classe, have de Egenskaber hos sig, at man kunde deraf love sig noget sikkert og godt Middel imod Skiørbug. Imidlertid voxer der mange af andre Classer, som uden

a) Botanicus og Medicinæ Licentiatus, Hr. König, har jeg at takke, for han i denne Meening har styrket mig, da han var af lige Tanker med mig, og kunde ikke finde tilstrækkelige Beviis, hvoraf man kunde slutte, at ovenmeldte Sygdom var virkelig Skiørbug.

b) Der ere vel to eller flere Sisymbrii Species, men de hverken lugte eller smage bitter.

uden Tvil vil komme at giøre her større Tieneste, hvorom i det følgende mere.

Det i Island forefaldende Cochleare hverken smager eller lugter meget bitter, og kan derfor ikke ventes at have samme Kræfter som de skarpsmagende, og mig er det ikke vitterligt, at det i foromtalte Sygdom giør nogen synderlig god Virkning, endskiønt det i en temmelig lang Tid havde været brugt af det Slags Syge.

Alt hvad jeg veed tilforladelig at sige om dens Virkning, er dette: at naar den haver været brugt af de saa kaldede Skiørbugiske tilligemed Feberkløver eller Bukkeblade, Trifolio Fibrino, som i Island smager meget bittert, have Patienterne befundet sig noget bedre, dog uden Sygdommens mærkelige Forandring, som jeg her vil kalde Spedalskhed.

§. 8.

Langt fra jeg ved at beholde dette Navn vil giøre den til Jobs Sygdom, eller den

virkelige Lepra, men fordi den saaledes er bleven kaldet af de fremde Folkeslag, blandt hvilke samme Art synes som at have havt sit Hiem.

§. 9.

Under dette forstaaes da saadan en Fordærvelse af Safterne, som kommer af en alkalisk og undertiden fuur Skarphed, hvilken forefindes saa overflødig hos somme, at alle Vædskerne tilsidst geraade i Forraadnelse, hvorved de faste Legemets Deele endelig ødelegges.

At denne Sygdom kommer, næst Kirtlernes Forstoppelse, af en alkalisk Skarphed, slutter jeg deraf, at naar man aarelader de Syge, forefindes deres Blod heirødt, tyndt og flydende, gaaer ikke over, som hos andre, efterat det har staaet og bleven koldt, til noget retskaffen Leb (Coagulum), har enten strax, eller kort efter at man har aareladet et Menneske, en Stank hos sig; da nu dette Blod tilkiendegiver en alkalisk Skarphed, og forefindes som ofteft hos de Spedalske, saa sees, at samme ogsaa kan frembringe Sygdommen.

Det

Det Blod, som har en mørke- eller sorte rød Farve, og opløses ikke i noget retskaffent Serum, holdes for at være opfyldt med en suur Skarphed, og da det saaledes forefindes hos nogle Spedalske, da sees, at denne Skarphed ogsaa kan foraarsage Sygdommen.

§. 10.

Denne Sygdoms Tegn kan inddeles i to Slags; thi enten give de tilkiende dens Tilkomst eller Nærværelse i det menneskelige Legeme. De første Slags vil jeg kalde foregaaende. De andre Slags Medfølgende. De foregaaende ere ofte meget forskiællige, ikke desto mindre kan dog opmærksomme og fornuftige Mænd som oftest, uden at irre, to eller flere Aar forud sige, at den er i Vente, thi der findes dog alletider nogle Tilfælde hos et Menniske, (hvoraf jeg her vil opregne nogle), hvoraf man kan styrkes, og blive vis i sin Kundskab. Til Beviis herpaa har jeg selv kiendt en, der 6 à 7 Aar forud har tilkiendegivet en anden, at han

vist nok vilde faae denne Sygdom, hvilket nu efter hans Sigende er rigtig slaaet ind.

§. 11.

Hos disse Mennesker bliver man vaer, at de have en fæl stinkende Aande, ere gierne graadige, og ofte faaer Lyst til Mad, som er baade suur, røget og halvraadnet, ja falder undertiden paa at begiære det som langt fra ikke er lækkert, naar det kun stiller deres Sult; de tørste gierne og drikke meget; endeel ere lade og søvnige, hvilke, efterat de ere faldne ret i Søvn, kan hart ad umuelig vækkes op førend de har udsovet. Naar de skal hastig gaae op ad en høi Trappe eller andre høie Steder, bliver de strax stakaandede, puste og spytte meget, og det lader som de ikke har deres fulde Kræfter i Knæerne, hvorover de dog ikke i Førstningen klage.

Naar de have siddet i Kirken eller i en kold Stue, og komme udi reen og sund Luft, ryster de gierne meget stærk, og faaer enten en graae-

eller brun-blaae Farve baade i Ansigtet, under Øinene og paa Læberne. Alle Sandserne, naar jeg undtager Hørelsen, ere hos endeel noget svage a), Haarene ofte tynde, besynderlig i Øienbrynene, og paa begge Sider af Hagen sees Skiægget meget tyndt og adspredt, Huden udspændt og glindsende, eller som med Fit oversmurt b), nogle faa bekomme tørt Snat eller Skab omkring paa Legemet.

§. 12.

De Tegn, som følge denne Sygdom, ere baade mange og tillige saa nær beslægtede, at de

 kan

a) Naar man omgaaes med dem der allerede have faaet Begyndelsen af Spedalskhed, kan man mærke en svag Lugt, hos andre en svag Følelse, og endelig hos andre et svagt Syn; hvilke sidste ved Sygdommens Tiltagelse faae Hævelse i Panden og tabe Synet ganske.

b) Jeg har mange Gange eftertænkt, hvoraf denne Hudens Glindsen kunde komme; men har ikke fundet anden Aarsag, end at Uddunstningerne ere formindskede paa de Deele hvor den sees, thi man erfarer, at den voxer efter Sygdommens Tiltagelse og Fuldblodighedens Forøgelse.

kan betragtes under eet. Men Sygdommen kan deeles i dens 3de Aldere, hvoraf den første kan betragtes fra dens Begyndelse, og indtil den udbryder med Hævelse, Bylder eller Knuder.

Den anden derfra og indtil de samme aabnes, med videre.

Og den tredie fra disse Knuders Aabning indtil Døden.

Hvad Begyndelsen af denne Sygdom er anbelangende, da er den særdeles to Slags. Thi:

Hos nogle lader den sig tilsyne med meget Fnat, som enten har en lysegunl, eller guul og grøn Farve, der gierne indtager Hænder og Fødder, og plager Patienterne som oftest 2, 3 eller 4 Aar a).

I

a) For at meddeele mine Læsere en nøiere Kundskab om denne Sygdoms Beskaffenhed, vil jeg her tilføie

I denne Tid blive disse Mennesker tørre og magre, saa man skulde slutte, de tillige bare paa

føie et Brev, som jeg Aar 1767 har faaet fra en Præst i Island, som selv er plaget af denne Sygdom, og derfore har meget vel og nøie beskrevet den:

Min Sygdom tager immer til, hvilken Land-Physicus Biarne Poulsen kalder Dispositionem Scorbutico Leprosam. For 3 Aar siden fik jeg forfærdelig meget Fnat eller Skab, baade paa Hænder og Fødder, hvilket saaledes har vedholdet indtil forgangen Vinter 1767, da det gik bort, men i dets Sted er udkommet om mine Fødder, Laar, Arme og Ansigt smaa Knuder eller Noduli. Ansigtet begynder og at svolme op, dog er Farven ei meget blaae eller mørk endnu, hvoraf jeg slutter, at Blodet er ei endnu meget fordærvet, hvilket jeg tilskriver de Medicamenter jeg har faaet af velbenævnte Hr. Land-Physicus. For nogen Tid siden har jeg begyndt at drikke Decoctum af Trifolio Aqvatico, og tillige at spise Cochleare, hvorefter jeg ikke befinder mig slettere.

For 3de Aar siden brød der ud paa mit venstre Knæe et dybt Saar, hvilket noget derefter blev tillægt igien, indtil det nu i forrige Aar brød atter ud, da jeg selv har skaaret Saaret op, og

en tærende Sygdom, da de ligesom hensvinde; deres Farve er undertiden bleg og cachectisk, undertiden *bleg-blaae eller graae-blaae*, og Huden stedse glat i Ansigtet.

Efterat

siden bestandig holdet det aabent og reent fra den Vædske, det stedse flyder med. I samme Knæe og næsten hele Laaret har jeg saaledes mistet al Følelse, at man gierne kan legge derpaa baade varmt og koldt Jern, uden at jeg skal fornemme det samme. Følesløsheden er lige saa stor i Fodsaalene.

Trangbrystighed kan jeg endnu ikke klage over, undtagen at Mælet er blevet mattere paa nogen Tiid. Derimod er min største Plage for nærværende Tid, en meget stærk ja snart ulidelig Smerte i Fødderne, saa jeg neppe kan holde mig i Sengen. Naar de ere blevne ret varme, begynder de gierne at hovne, hvilken Hævelse snart voxer og snart falder igien, de har ogsaa en meget slet Farve med sorte Plætter.

I 2de Aar har jeg brugt Bad, og tillige lavet et Fodbad af det Enebær-Træe her falder, men nu kan jeg ikke taale det længere. Fonteneller har jeg heller ikke forsømmet, hverken paa Fødder eller Arme; alt dette dog forgiæves.

Efterat dette Fnat eller Skab har holdet ved 3 à 4 Aar, falder det bort af sig selv og forandrer sig undertiden til mørke-blaae-røde Knuder omkring paa Fødder, Laar, Arme og Ansigt, i en halv Kuglefigur og Skikkelse, hvis Tverlinie kan udgiøre fra $\frac{1}{3}$ til $\frac{3}{4}$ Tomme a). I denne Tid fornemmes Hævelse allevegne hvor disse Knuder forefindes, med en stor Smerte i Beenene og det venstre Laar, som mærkelig forøges, naar de Syge komme i Sengen og blive varme, ja betager dem endeel af deres Følelse, men den Følesløshed fornemmes dog ikke over hele Legemet, men indtager Laar og Been, enten paa den venstre eller høire Side, dog som oftest paa den venstre.

Denne Følesløshed ledsages hos nogle med en stor Smerte, som efter Patienternes egen Beretning fornemmes indvendig ved Beenet, og hielper endeel til at giøre de udvendige

Deele

a) De ligner Thophi Scorbutici, see Doct. J. D. Gohls Praxis Clinica, pag. mihi 544. Disse Knuder fordeeles ikke ved noget udvortes Middel, som mig er bekiendt.

Deele følesløse, saa at Patienterne kan tilsidst lade legge varmt og koldt Jern paa Huden, og stikke ind i Kiødet med Knappenaale, uden at føle dertil, ja disse kan skiære i deres eget Kiød, i Fald de paa saadanne Steder have fistuleuse Saar, som undertiden hændes; ligeledes har jeg seet een, der var med omtalte Følesløshed beladt, den samme havde taget Bad, og, uden at føle Varme, brændt meget af Fodbladet og ligeledes det tykke Been. Aandedrætten begynder og at falde dem besværlig, og Røsten forandres.

§. 13.

Hos andre fornemmes intet Fnat, men de blive i den Sted strax fuldblodige, med en mørke-blaae Ansigtets Farve, som lidt efter lidt formeeres, indtil den forandres til en Hævelse, hvilken enten sætter sig paa alle foromtalte Steder, nemlig Fødder, Laar, Arme, Hænder og Ansigt, eller den indtager kun nogle faa, for Exempel Ansigtet og Fødderne, eller Ansigtet

og Hænderne, og undertiden Panden og Øien-brynene a).

Med denne Hævelse opkomme foromtalte Knuder, som ere aldeles ikke forskiællige fra de førstes, undtagen at de ere større, eftersom disse ere mere blodrige end hine.

Her fornemmes, som før er sagt, en meget fæl stinkende Aande. Om Natten, naar de sove, flyder der en rødagtig Vædske ud af deres Næse, som sætter inden i samme en haard Skorpe, der undertiden lader sig see uden for Næsen, henimod ¼ Tomme (hvilket dog ikke er saa almindeligt). Endskiønt de brække det bort, naar de staaer op, kommer det bestandig igien om Natten, og hindrer ikke lidet Aandedrættet.

§. 14.

I Begyndelsen af denne Sygdom faaer Patienterne gierne paa det venstre Been eller Laar

a) Det hændes meget ofte, at bare Panden og Øienbrynene svolme, endskiønt det øvrige Legeme synes intet at skade.

Laar a) et eller flere Saar, hvilke have en stor Huulhed rundt omkring sig, der næsten naaer lige til Beenet. Disse Saar kan vel læges i Forstningen, men som aldrig bør raades noget Menneske, thi, naar de bliver lægte, tilbageholdes den Materie i Legemet, som ellers derved skulde have frit Udløb, og saaledes desto snarere bederver de Legemets Deele, hvori den standser, og endelig med fordoblede Kræfter bryder ud igien.

§. 15.

Da jeg nu har betragtet Spedalskhedens første Alder, og de kiendelige Tegn og Tilfælde, som den fører med sig, vil jeg begive mig til dens anden Alder, eller høiere Grad, som bestaaer derudi, at ovenanførte Tegn og Tilfælde

a) Jeg siger gierne paa det venstre Been og Laar, efterdi jeg saaledes oftest har befundet det; dog findes det undertiden paa det høire, undertiden paa begge tillige. Imellem finder man disse Saar ikke dybe, men flade og breede, begroede med noget vildt Kiød.

fælde blive meget kiendeligere, og forøges meget i Tidens Længde, thi:

Efter at foromtalte Knuder have længe holdt ved at voxe, formere de en Spidse oven i sig, omtrent som et Knappenaalshoved, hvilken gierne bliver mørke-blaae a); efter at dette har varet nogen Tid, voxer Pletten noget, og synker derefter ned i Midten af Knuden, hvoraf følger, at Circulen selv maa blive høiest; herefter aabne sig disse Bylder, og give fra sig en blodfarvet Materie, (Materia Ichorosa) men som endnu ikke æder hastig om sig b).

§. 16.

a) Undertiden finder man dem med en guulgrøn Farve, hvortil ogsaa Materien, som siden flyder af dem, svarer, dog er den noget blodfarvet. Alle disse Knuder, som forefindes paa et Menneskes Legeme, voxe ikke, eller udbryde lige hastig, thi nogle ere haarde og voxe meget langsom, andre ere opfyldte med sort styrknet Blod, som voxe snarere.

b) See Acta Svec. Tom. 22.

§. 16.

Distancen imellem disse Knuder er ulige, og kan altsaa ikke fastsættes; dette er dog at mærke, at Huden imellem dem bliver undertiden meget rynket, faaer sorte-blaae Plætter af ulige Størrelse, undertiden har den hvide Plætter, hvilke ere besatte med noget der ligner Fiskeskiæl.

§. 17.

Sielden finder man disse Knuder at have udbredt sig over hele Legeme lige til Fodsaalene, som meldes af Anton R. Martin, thi jeg har hverken hørt eller seet, at de nogensinde har anangrebet en fiirkantet Plæt imellem Skuldrene, men alletiider ladet dette Sted ubesmittet endog hos de meest syge Mennesker, hvilket i mine Tanker er ret mærkeligt: Aarsagen synes at være efter Patienternes eget Sigende, at de svede saa meget stærk der, ja de klage ofte, at deres Klæder forraadne paa samme Sted. Det hændes og, at man ikke kan see det ringeste

paa

paa deres Bug, som ere beladte med denne Sygdom. Aarsagen hertil kan være, at Sygdommen kommer ikke til at blive fuldkommen hos alle. Undertiden faaer man uden Tvil at søge Aarsagen hertil i Temperamenternes Forskiællighed, og flere andre medvirkende Aarsager, som forvolde, at Sygdommen virkelig angriber et Lem frem for et andet a).

§. 18.

Forgiæves søger man at fordeele omtalte Knuder, ved udvortes fordeelende Midler, eller ved rensende Lægedomme at læge dem deraabnes; thi, omendskiønt Saaret kan blive lidt bedre for en Tid, faaer det dog snart, ja førend man tænker det, den første Udseende igien.

§. 19.

Den Trangbrystighed som nu fornemmes hos Patienterne, svækker ikke lidet deres Røst, for-

a) See Hr. von Switens Comment. pag. 593. §. 1149.

forhindrer deres Mæle og foraarsager dem tillige i det de tale og trække deres Aande en sær Tone og Lyd, til hvis nøiere Oplysning jeg kan ingen Lignelse finde, som derom skulde give et tydeligt Begreb. Den er stedse med denne Sygdoms anden Alder forbunden, og er saadant et Tegn, hvoraf en Blind kiender de Spedalskes Nærværelse a).

§. 20.

Føddernes Smerter blive nu næsten utaalelige, særdeles om Natten naar de blive varme, da de neppe er i Stand at holde sig fra at springe ud af Sengen; Denne Plage er allermest hos Sangvineis og Sangvineo Cholericis. Naar de ellers, som dog er rart, faae denne Sygdom. Dermed følger Hævelse fra det tykke af Læggene

og

a) Hverken fornemmer man i hin eller denne Spedalskhedens Alder nogen Fordervelse i Tandkiødet, som er deraf klart, at de Syge kan ofte spise tør banket Fisk, endskiønt Sygdommen har fæstet temmelig dybe Rødder i deres Legeme, undertiden er Ganen og Dinevikkerne noget bleege hos de fleste. See Acta Svecica, l. c.

og til Fodsaalene, allene med den Forskiæl, at hos nogle giver den efter om Natten, hos andre, naar man trykker derpaa med Fingrene, ligesom en virkelig Vandsvulst (Oedema).

§. 21.

Forbemeldte A. R. Martin siger, at Øine-Haarene falde bort hos de fleste i denne Tid, men Hoved-Haarene ikke saa meget, hvilket jeg gierne bifalder. Men, de fleste, som faae denne Sygdom, ere sielden haarrige, som før er sagt; Hævelsen tillige med de forommeldte Knuder, sætter sig gierne i Øienbrynene, og foraarsager der en stærk Hudens Spændelse, hvorved Haarene maa glide fra hverandre, og derved synes ligesom at falde bort, endskiønt de sidde fast og beholde deres forrige Tal.

§. 22.

Videre gives ogsaa saadanne, hvis Hud for den største Part er skrubbet, dog uden mange store Knuder; men med des større og viderligere Saar, ligesom Sprækker, hvilke

give en ufordragelig Stank fra sig. Hænderne ere forfærdelig opsvolmede og overalt besat med guul-grønt Fnat eller Skab, endog inden i og mellem Fingrene, som derved blive saa udspændte fra hverandre, at den Syge ikke kan knytte sin Næve. Disse Mennesker maa næsten altid kløe sig, hvorved der falder ligesom smaa Skiæl ned paa deres Klæder, Gulvet, eller Stedet hvor de sidde.

§. 23.

Jeg har dog kun seet een eneste af dette Slags, ved den Leilighed, at han søgte om at komme ind i Mødrefields Hospital, som ligger i Wadle-Syssel. Da jeg længe havde betragtet hans Hænder, kunde jeg ikke erindre mig at have seet noget hvorved jeg kunde ligne dem, indtil jeg paa første Laugting derefter fik atter at see et 10 Aar gammelt Pigebarn fra Arnes-Syssel, som havde Fingre, der lignede Ørne-Kløer, og overalt vare fulde af dybe Sprækker, besynderlig indvendig ved Leedene, saa de ikke i andet vare forskiællige fra Ørne-Kløer, end

at

at Roerne omkring disse Sprækker vare større end de Ujævnheder, der forefindes inden paa Fuglenes Kløer, ja det saae ud ligesom kaagte Boghvedegryn vare satte paa Huden, og laae Tagsteensmæssig paa hverandre (imbricatim), men Farven var den samme, som naar man seer en ung Ørns Kløer. I det jeg saae dette, erindrede jeg, at den spedalske Mands Hænder lignede Barnets Hænder og det indvendige i Hænderne.

§. 24.

I hvor slemme Spedalskhedens Tilfælde end ere i denne Alder, da den giør Mennesket næsten til en Bederstyggelighed, saa er det dog vist, og af Erfarenhed bekiendt, at jo længere Sygdommen holder ved, jo meere fordærver den Legemet med store Saar og Smerter, som hart ad fortære Mennesket, indtil det med den ulideligste Smerte og Plage gaaer i Graven, og herudi bestaaer denne Sygdoms 3die og sidste Alder.

§. 25.

Ved den overmaade store Hævelse i Ansigtet, og i Besynderlighed ved begge Sider af Næsen, synes Næsen ligesom at falde af eller trækkes ind i Ansigtet a), hvorved Huden og Kiødet splittes ad, eller aabnes baade paa Næsen og Læberne, og det lader ligesom Kiødet vilde falde ud af samme. I denne Tid plages Patienterne af en overmaade stor Trangbrystighed og Hæshed, saa at de have en susende Røst, og kan ikke engang tale halv saa høit som sunde Mennesker gemeenlig pleie at tale.

§. 26.

Naar Sygdommen er kommen til denne Alder, bliver Materien, der flyder ud af Legemet, meget skarpere end den var før, saa at den baade æder om sig, og tillige sætter de Klæder, hvormed

a) See Acta Svec. l. c. hvor der staaer: „Wird „die Nase so zu sagen ganz und gar eingezogen, „und fällt so dichte am Gesichte, daß der Kranke „davon eine heisere und säusende Stimme be„kommt, und der Athem ihm schwer fällt.“

med de Syge dækkes, i Forraadnelse, hvorfor det falder meget besværligt at oppasse saa heilig fordervede Mennesker.

§. 27.

Denne Anmærkning er meget overeensstemmende med Hr. Pouports ved St. Ludvigs Hospital i Paris giorte Forsøg. Thi da han havde aabnet nogle, som vare døde af Skiørbug, siger han: at der befandtes hos nogle, som havde haft Trangbrystighed, eller Forstoppelse i Brystet, endeel Blodvand mere eller mindre, eftersom de havde haft disse Tilfælde i høiere Grad; ligeledes: at Brystet og Maven, med andre Legemets Deele have været med dette Blodvand opfyldte, som havde adskillige Farver, og en overmaade stærk Skarphed, saa at, hvor det kom paa Legemet, trakte det Huden af, hvorpaa fulgte Heede og Hævelse.

§. 28.

Hos nogle fandt han en grønagtig flydende Materie i Leedene, som havde opædt de

Baand eller Ligamenta, som sammenbinde Fingrene, og jeg tviler ikke paa i Følge forontalte, at om man aabnede deres Legemer, som i Island døe af denne Sygdom, skulde man blive ligeledes noget saadant vaer.

Mead fortæller, at det Vand som er flydt ud af et raadnende Liig, har været saa giftig og skarpt, at det har allevegne hvor det er kommet paa Legemet, foraarsaget stor Hævelse, ja næsten den kolde Brand.

En vis fornemme Person i N. var for nylig plaget af den flyvende Gikt, som til bestemte Tider indfandt sig. Da han forhen havde fornummet, at en Aares Aabnelse strax for dens Komme mærkelig formildede Smerten, lader han sin Barbeer, en Morgen da denne hans ubehagelige Giæst var ventende, hente til sig for at slaae en Aare, men til Uhæld kom Barbeeren just paa en Morgen, da han hele Natten tilforn havde været i en munter Forsamling, og da han nu skulde forrette sin Pligt, befandt han sine Øi-

ne

ne dunkle og Hænderne rystende, dette satte vel begge i Frygt, men ikke destomindre fattede Barbeeren Mod og lader det komme paa en Prøve an, tager sit Instrument og slaaer til, hvorpaa der udflyder en klar Vædske, som klarligen tilkiendegav, at Aaren ikke var truffen. Dette forskrækkede ikke lidet saavel den Syge som Barbeeren, imidlertid lode de denne ovenmeldte Vædske løbe saa længe, til den af sig selv standsede, og lode det saa blive derved. Nu tilkom det Barbeeren at undersøge denne Vædske, og derfor med sine Fingre rørte ved den, da han befandt, at Huden allevegne gik af, hvor denne Vædske var kommen, hvilket overbeviste dem om Materiens Skarphed; Følgen deraf blev denne, at den Syge denne Gang blev fri for den ventende Gikt.

§. 29.

Det kan vare en Tid af 12 à 14 Aar, førend Spedalskheden kommer til sin Fuldkommenhed, hvoraf man seer, hvor jammerligt det maa være for de Syge, at trækkes saa længe med

denne bedrøvelige Plage, og hvor stort Tabet af Indbyggere maa være der, hvor Sygdommen er meest giængse: som for Exempel i Borgefiords Syssel, vare fra 1746 til 1763 neml. i 17 Aar 23 Spedalske, 13 Mænd og 10 Fruentimmer, fra to Aar gamle af at regne til 50, af disse 23 vare 7 gifte Mands-Personer, 6 Ungkarle, 5 Koner og 6 Piger. Nu i 8te Aar have, blandt mange andre, 3 Præster været spedalske i Holum-Stift, hvoraf een er død i Aar 1764, den anden i Aaret 1768; den 3die lever endnu.

§. 30.

Det er ikke nok, at disse Mennesker plages af Sygdommen alleene, men de holdes og af de fleste som de Ureene i det gamle Testamente, saa at man gemeenlig holder sig fra, ja har Afskye for al Omgang med dem, hvilket ikke lidet forøger deres Elendighed.

Jeg har dog intet sikkert Beviis for, at denne Sygdom er smitsom i dens første og anden

den Alder, det er, saa længe Materien, der udflyder, endnu ikke har faaet den Skarphed, at den æder om sig. Herimod, efter at Materien i Sygdommens 3die Alder er bleven ligesom en Gift, der bederver baade Huden, Kiødet og Klæderne, veed jeg ikke, hvor man kan nægte dens smitsomme Kræfter. Det første Beviis er Erfarenheden; thi man har fundet, at en syg Mand har avlet Børn med en sund Kone uden hendes mindste Skade, og ligeledes har en sygelig Kone undfanget uden at besmitte Manden a), Børnene ere opfostrede i de syge Forældres Huuse, uden at blive spedalske.

For at bekræfte det sidste, vil jeg her anføre en Begivenhed, der nylig er hændet i Norge, i et Kirke-Sogn næst ved Finmarken: Tvende Bønder, af hvilke den eene i mange Aar havde været spedalsk, men den anden ganske sund og frisk, gik tilsammen i en Skov, for at hugge Træer. Efter at de havde været der nogen Tid,

a) See Søndmørs Beskrivelse, 1ste Parts 10de Kap. Pag. 542.

Tid, fattedes den Friske noget, som han nødvendig behøvede, og derfor maatte gaae hiem igien for at hente det, men som han fornam, at hans Skoe) som der kaldes Komager, og ere opfyldte med Høe eller Halm, at de kan blive desto mageligere og blødere for Fødderne), vare gaaen itu, laaner han den andens Skoe, trækker dem paa med Halmen i, lige saa varme og fugtige som de vare, og gik hiem. Neppe vare 4 Uger forbi, førend denne var lige saa spedalsk som den anden.

Dette synes ogsaa meget rimeligt, thi de Spedalske have meget fugtige Fødder, som give en viderlig Stank fra sig, ved denne Fugtighed blive deres Strømper alletider vaade og giennemtrukne, saa Halmen i Skoene har nødvendig været fugtig og med en skadelig Sved opfyldt, som ved det han har trukket Skoene paa, er trængt ind i Svedehullerne paa hans Fødder, blandet sig med hans Safter, og bedærvet dem i en kort Tid. Saaledes forplantes

tes Vand-Skrækken, naar de syge Dyrs Safter blandes med de Sundes a).

§. 31.

Der er vel ingen i disse Tider, der tviler paa, at der jo gives Arve-Syger, thi foruden at det paa adskillige Steder bekræftes med u-omstødelige Beviser, saa stadfæstes det og dagslig af Erfarenhed.

Hyppocrates siger: at Sæden, som kommer fra alle Legemets Deele, er sund hos sunde Mennesker, men fordervet hos Syge b).

Wallesius taler om den Franske Sygdom som en Arvedeel c).

Aristoteles beretter, at der fødes syge Børn af syge Forældre, og hinkende Børn af

a) See Mead de causis pestem sparg. pag. 31, og hans Fortale, Pag. 15.

b) See Mead in Libr. de morbo sacro. Sect. VI.

c) Hans Histor. anim. Libr. VII. Cap. XVII. Paræi Libr. XXIII. Forest Libr. X. obs. 47—80. Libr. 6. observ. 9.

af hinkende Forældre. Jeg har seet en Mand i Island, hvis eene Been var meget kortere end det andet, hvilket blev tilbragt hans eene Søn som en anden Arverettighed.

Stahl beretter ogsaa om Steene i Blæren som Arvedeel a), ligeledes Friderich Hoffman om tørt Fnat. Gvalt. Charleton om Skiørbug, andre om Hypocondrie. Dette er iagttaget ved Spedalskheden, hvorfor Forældrenes fordervede Sæd kan lettelig regnes blandt dens fornemste og kiendeligste Aarsager, thi dersom den eene af Forældrene er dermed besmittet, kan man som ofteſt vide forud, at i det ringeste et af deres Børn forfalder i samme Sygdom.

Derfor deeles Spedalskheden rettelig i den arvede og paakommende.

Den arvede er deri forskiællig fra den paakommende, at den ofte fordærver det spæde Legeme, ja angriber undertiden Børn af to til

fire

a) In Disput. de nova Pathologia Confer. Herm. Grube de transplantatione morbor.

fire Aar, og derfra at regne indtil det 25de, saa det er rart at de opleve 30 Aar eller derover.

§. 32.

Jeg har kiendt en fire Aars gammel Dreng udi Borgefiords Syssel, som Moderen ikke selv gav Die, hvis Legeme overalt var opsvolmet, Ansigtet især besat med sorte-blaae Bylder. Denne Dreng kunde ikke uden største Besværlighed trække sin Aande, og havde desuden en meget mat Stemme. I denne store Elendighed levede han indtil sit 7de Aar, i hvilket han døde.

Mærkeligt er det, at hans Moder havde faaet mange Børn, som endnu ere sunde, for saavidt mig er bekiendt, men dette hendes sidste blev saa bedærvet. Og just i de samme Tider, da Drengens Sygdom yttrede sig, mærkede man først, at Moderen tillige blev sygelig af samme Plage, som siden stedse tog til, indtil hun 3de Aar efter Sønnens Død ogsaa selv døde.

At Barnet hastigere fordervedes, var ganske naturligt, efterdi dets spæde Legeme ikke kunde udstaae saa længe Sygdommens fordervende Virkninger som Moderen, hvis Føleseener og Kiødtraade vare ældre, altsaa havde samlet større Modstands-Kræfter, og følgelig mindre skikkede til at tage imod en saa hastig Fordervelse.

§. 33.

Videre har jeg kiendt en anden Dreng, som var fød i Grimsøe, hvis Fader døde af Spedalskhed, som alt i sit 8de Aar havde faaet denne Sygdom: Hans Ansigt, Hænder og Fødder vare stærk opsvolmede, Aande-Drætten meget tungt, Mælet meget forandret, og i det han talede foraarsagede denne Trangbrystighed ham en sær Tone eller susende Lyd, som kunde høres 5 à 7 Favnes Distance eller derover, denne Sygdom holdt ham omtrent indtil hans 15de Aar, i hvilket han døde i et Hospital i Øefiords Syssel.

§. 34.

Hvor Spedalskhedens Sæd (Semen) er allerede tilstæde i et Legeme, kan jeg ikke nægte, at ikke saa meget Luften, stærkt Arbeide og Reiser a), men

a) Reiserne i sig selv kan ikke ansees saa skadelige eller usunde, som det, at nogle af dem, der reise, leve uordentlig, og andre skiødesløs, hvilket er manges Fordervelse. Man veed fra de gamle Tiider af, om de Romere, der reiste til Neapolis, Spanien og Grækenland, og det er endnu noget almindeligt i Engelland, at de Svindsottige reise til Frankerig og Spanien, for at faae deres Sundhed, derved har man mange Hensigter: 1) At den Syge flyttes fra en usund i en sund Luft. 2) Fra usunde Vande og Drikke, til reenere og sundere. 3) At de standsede Safter kunde ved saadan Bevægelse komme til at circulere. 4) At Gemyttet kunde opmuntres, og ved saa store Forandringer vederqvæges. See Hoffmanns Differtat. de peregrinationibus fanitatis caufa inftituendis.

Herforuden kan de Islandske Heste ansees som de beqvemmeste at ride paa for svage Mennesker hvorfore saadan Motion er langt hellere at anprise end laste. See Doct. Adolphi Differt. de Eqvitatio-

men de deraf flydende Uordener, kan giøre meget til dens uformodentlige og hastige Udbrydelse; Hertil er tørt, varmt og vindigt Veir lige saa beqvemt som det fugtige.

Thi i Island lever man i en meget reen og fri Luft paa de fleste Steder, ja endog i Regn og fugtigt Veir, hvorved, i Foraarets temperede Varme, de deilige og blomstrende Urter b) paa Marken oplives, som ret vederqvæget

qvitationis eximie usu medico, og Stahls Programma de novo specifico antipthisico Eqvitatione, som han giorde for at bekræfte Sydenhams Erfarenhed.

a) Angelica Archangelica foliorum impari lobato: Hvanna-Røt.

Angelica sylvestris foliolis æqvalibus ovato lanceolatis serratis Snøke.

Thymus Serpillum floribus capitatis, caulibus repentibus, foliis planis obtusis basi ciliatis Blødberg.

Trifolium repens Capitulis umbellaribus, leguminibus tetraspermis, caule repente. Smære eller Smæra.

Lychnis

et Menneske med deres behagelige Lugt, og hvor kan dette være usundt? Thi efter ald Formodning maa Hiernen og Føle-Seenerne styrkes derved, tillige med Lungen, der ligesom føle en Kildren, i det de røres af Urternes Uddampninger, som rimelig at slutte trænge sig ind i Blodet, og forskaffe Menneskene mere Nytte end mange maaskee har kundet forestille sig. a)

D 2 Man

Lychnis dioica floribus dioicis Linn. Flor. Svec. 411.

Achillea Millefolium, foliis duplicato bipinnatis, nudis Laciniis linearibus, dentatis Vallhumall.

Gnaphalium alpinum, caule simplicissimo, capitulo terminali aphyllo floribus oblongis. Graiurt, Fiandafæla. Egg. Olav.

Spiræa ulmaria foliis pinnatis, impari majore lobato floribus cymosis Miadurt. Betula Nana, og mange andre.

Alle disse Urter lugte meget behagelig i Island, ja langt stærkere end de jeg har truffet her, derfor bruge nogle Trifol. repens og Rolliker tilligemed Snustobak, som et hovedstyrkende Middel imod Hovedpine.

a) See D. G. Theynæi Hygiene. Pag. 50.

Man skal aldrig see at fugtigt og Regnveir betager noget Menneske dets livlige og naturlige Farve i Island, men tvertimod renser Huden som noget luudagtigt.

§. 35.

Herimod er langt anderledes at ansee det tørre, vindige og varme Veirligt. Thi først betager det et Menneske dets livlige og rette Farve i Ansigtet, og giver igien en brunladen.

For det andet sætter det nogen Hævelse i Ansigtet, giver Sprækker i Næsen og Læberne, der besværlig læges førend Veiret bliver fugtigere.

Thi naar Luften er baade heed og tør, hvilket skeer som ofteſt naar Vinden blæser fra Sydost til Sønden, eller Sydvest til Sønden; saa maa Luften tage desto mere til sig af alle uddunstende Legemer, jo mindre Fugtighed den har i sig selv a), ligesom et tørt Linklæde bedre trækker

a) Fra Nordost til Norden har man en stærk, kold og tør Vind i Island, som ikke heller er sund, thi den giør næsten samme Virkning.

trækker Aarduggen til sig, end det som allerede er vaadt forud.

§. 36.

Da nu Heeden opløser Blodet, og følgelig giør det derved mere skikket til Uddunstningen, saa befordrer den tørre Luft Uddunstningen saaledes, at Legemet meget udtørres og Blodet taber den største Deel af sin Vandagtighed, hvorved den seie og klæbende Deel bliver tilbage i Aarerne, og paa denne Maade giør den tørre Luft Blodet tykt, dog uden at trække det bedre tilsammen.

Dersom Blodet, som ved Heeden er blevet alt for flydende og for stærkt opløst, ved den tørre Luft igien blev tettere, og meere sammenhængende med dets egne Deele, saa var vores Østen- og Sønden-Vind i Island det beste Middel, at forebygge det som Heeden forvolder. Men da den udsuer det vandagtige af

Blodet uden at tilsamendrage det tilbageblivende, efterdi det for Sveedehullerne er for groft, saa beholder det tilbageblivende seie og klæbende Blod endnu stedse den af Heeden foraarsagede slette Blanding og Tilbøielighed til Forraadnelse.

Saaledes foraarsager Luftens Tørhed og Varme omtalte Uleiligheder.

Derfor faaer mange i Island ont i Øinene i saadant Veir, og hvor kan det være andet? da den tørre Luft unddrager Øinene, Næsen og Munden al den Fugtighed, som dem til deres Forretning er saa nødvendig, thi herved blive de de smaa Trevler tørre og skiøre, og miste sin Bøielighed.

§. 37.

Herved bliver ikke allene Aandedrætten besværlig, men tillige det ophidsede Blod i de smaa Kar, som omgive Luft-Blærene i Lungen, blive overordentlig udvidet, at det tomme Rum, hvori ellers den friske Luft skulde komme ind, for

for at afkiøle Blodet, stedse bliver snævrere, og formedelst de ophævede Blodkar næsten ganske opfyldt og tilsluttet. Heraf faaer mange, som i disse Begivenheder vil hielpe sig med kolde Drikke, Side- eller Lunge-Sting; Andre, uden at drikke koldt, falde i Blodstyrtning, nogle bliver døve, og andre faaer Svimmel, med videre.

Heraf sees lettelig, hvorfore dette Veir kan hindre Fordøielsen og andre vilkaarlige Bevægelser, og hielpe til at giøre Safterne skarpe. Ligeledes hvorfore alle de som ere ude i dette Veir om Foraaret i Island, faae en brunagtig Farve eller blive mørkladne.

§. 38.

Dersom nu foromtalte Veirligt har saa mange ubehagelige Virkninger hos dem, der aldrig blive spedalske, og følgelig ikke nær saa svage som hiine, der allerede have Sygdommens Sæd i Legemet, da er det begribeligt, hvorledes samme kan giøre meget til Spedalsk-

hedens hastige Udbrydelse, hvorpaa jeg her vil give et Exempel:

En Præst, hvis Moder havde havt denne Sygdom, reiste sidst i Junio til Sydlandet i tørt og vindigt Veirlig. Han var af middelmaadig Størrelse og noget maver; underveis fik han en mørkebruun Farve i Ansigtet, hvormed fulgte nogen Hævelse, hvilken giorde ham Mælet besværligt, tillige fornam han hos sig en stærk Mattighed og Søvnagtighed, ledsaget med Smerte under den venstre Side; efterhaanden forøgedes Hævelsen i Ansigtet, saa den inden 14 Dage var meget kiendelig.

Efter hans Tilbagekomst i Julio forøgedes alle ovenanførte Tilfælde. Ansigtet fik nu en sort og blaaeagtig Farve, hvorpaa fulgte Hævelse i Hænderne; og tilsidst i Augusti kunde han neppe betiene sit Embede. I hvilken ynkelig Tilstand han endnu befinder sig.

§. 39.

§. 39.

Jeg tager ikke i Tvil, at sætte en slet Levemaade for Spedalskhedens virkende Aarsag, thi foruden at man kan bevise af tilstrækkelige Grunde og Begrebene selv, at en slet og bedærvet Føde tilligemed Efterladenhed i at holde sine Klæder og Legeme reene, kan foraarsage de sletteste Tilfælde; saa bekræfter Erfarenhed, at dette er undertiden Aarsag til Spedalskheden i Island.

Ved Søe-Kanten i Island gives de, som fra Ungdommen af vænnes til det adskillige Arbeide, som der forefalder, som for Exempel: At fiske paa Søen eller Havet baade Sommer og Vinter, i ont og got Veir, hvorfor disse Mennesker ofte sidde med vaade Klæder hele Dagen igiennem, enten det er varmt eller koldt Veir.

Ved denne Vane blive nogle saa skiødesløse, at de tilsidst ikke tager i Betænkning at gaae i disse vaade og skidne Klæder Tid efter an-

den, uden enten imellemstunder at toe eller tørre dem. Andre, som af Mangel og Fattigdom ikke kan skifte, nødes at gaae deri enten de vil eller ikke.

Videre gives andre, sam gaae imellem Gaardene baade ved Strandkanten og oppe i Dalene for at tigge deres Brød, særdeles i de haarde Aaringer, disse ere som ofteſt vaade om Fødderne, og nødes til at være ude baade i ont og got Veir, uden at have tilstrækkelige Klæder paa.

Herforuden faaer begge disse som ofteſt meget slet Føde, ja maa tage til Takke med hvad de kand faae, og derved vænnes til en Slags Graadighed, og blive næsten umættelige, indtil denne Sygdom angriber dem, da de gemeenlig taber Mad-Lyst; herpaa vil jeg anføre nogle Exempler.

En Dreng i Huusevigs District som i de næst foregaaende haarde Aaringer maatte gaae

gaae omkring og tigge, levede paa nylig anførte Maade, indtil han efterhaanden ganske mistede al Lyst til Mad, bley overmaade søvnig og dorsk, fik Hævelse i Ansigtet, Beenene og Hænderne, Ansigtet blev sorteblaat besat med mange store Knuder som vare guule og grønne, Hænder og Fødder vare ligeledes bedærvede, og hele Lemmerne opsvolmet, i denne Elendighed har han endnu levet over i 10 Aar.

En anden Mands-Person, baade høi og før, opdraget ved foranførte Levemaade, blev først angrebet af denne Sygdom i sit Alders 30te Aar, da han fik den sædvanlige sorteblaae Farve, og Hævelse i Ansigt, Hænder og Fødder, tilligemed røde og sorteblaae Knuder, af hvilke de rødagtige vare større end de andre, og imellem dem sad hvide Pletter, i Besynderlighed paa Kindbeenene. Disse Pletter vare omtrent af en Tommes Størrelse; saaledes var hans hele Legeme, undtagen en fiirkantet Plet imellem Skuldrene, der var bleven ganske frie. Hos dette Menneske var Appetiten overmaade

stærk,

ſtærk, hvormed fulgte en ulædſkelig Tørſt. I denne jammerlige Tilſtand levede han i 12 Aar, og døde ikke førend Sygdommen havde næſten opædt hans Legeme.

Et Fruentimmer, ſom 5 Aar i Rad maatte arbeide, baade i ont og got Veir, uden at have tilſtrækkelige Klæder paa Legemet, ſom kunde holde hende varm; og desuden gaae paa vaade og ſumpige Steder, ikke allene i Sommerens Varme, men endog i For- og Efter-Aaret. Dette Fruentimmer blev i ſit 19de Aar angreben af denne Sygdom, ſom med de ſædvanlige Tegn lod ſig tilſyne, nemlig Legemets Mathed og Hævelſe, rød- og blaae-agtig Farve i Anſigtet, ſom tilſidſt blev meget mørkere. Derefter lode ſig ſee ſmaa Plætter eller Blærer, ligeſom i Skarlagens-Feber, hvilke immer voxede, til de bleve ſom de ſtørſte Rønnebær. De vare viideſt neden til, og ſmalle oven i, tilſidſt fik de en ſort Plæt oven i deres Midte a), hvis Størrelſe ikke meget overgik et mid-

a) See §. 13.

middelmaadigt Knappenaals-Hoved; Efterat denne Plæt havde siddet nogen Tid, sank den midt ned i sin Knude, og derved aabnede den, hvorpaa der udflød af Saaret en blodfarvet Materie.

§. 40.

Enhver skiønsom Læser kan heraf lettelig see, hvor urimeligt det var, om nogen vilde nægte, at Fugtighed og Kulde ere Spedalskhedens medvirkende Aarsager, naar de faaer Lov at virke som hos ovenanførte 3de Personer. Men at Kulden i Island, i en almindelig Bemærkelse tagen, kunde beskyldes for dens virkende Aarsag, bliver vanskeligt at bevise a).

Jeg har engang lagt Mærke til en meget stræbsom Smed, der havde den Vane, at han, naar han stod i den stærkeste Sveed, gik lige ud fra Ilden ud i den haardeste Frost, og desuden drak baade meget koldt og suurt. Han faldt

a) See Hr. von Switens Com. pag 594. Memoire de l'Acad. des Sciences 1699. pag. 245.

faldt endelig i denne Sygdom meget hastig, levede kuns kort derefter, men døde førend denne hans Sygdom var kommen til nogen Fuldkommenhed.

§. 41.

Den fugtige Luft ved Strandkanten i Island kan vel ikke ansees meget skadelig; allermindst bliver det gotgiort, at den foraarsager Spedalskhed a), med mindre dertil kommer en slet Føde.

Skulde

a) Herpaa kan Færøerne tiene til det stærkeste Beviis, uagtet de ligge midt i Havet, og følgelig allevegne ere omgivne med det salte Vand, ja end mere har alle Byerne beliggende ved Strandkanten. Alt dette uagtet har Indbyggerne i det sidste halve Aarhundrede intet vidst af denne Sygdom, hvilket det ved Thorshavn beliggende, og allene for Spedalske oprettede Syge-Hospital kan vidne, da det i ovenmeldte Tiid har været ganske ledigt, imod at der i de ældre Tider ofte fandtes 50 og flere Lemmer derinde, med hvilke det skal have forholdet sig lige saadan som med de Spedalske i Island.

Skulde dette ikke være, da maatte baade flere og større Sygdomme fornemmes ved Strandkanten end gemeenlig skeer. Tillige maatte de, som der opdrages, være af en svagere Natur, end andre, der bestandig leve op i Landet, hvilket jeg slet ikke kan bifalde.

Imidlertid kan ikke nægtes, at der jo ved Strandkanten altid befindes mere Fugtighed end paa tørre og reenlige Steder oppe i Landet, hvilket kan tilskrives de stærke Stormvinde, som føre Vandet af de brusende Bølger i Flod-Tiden op paa det beboede Land, hvilket efterlader sig en Mængde Vand i Jorden, som ved Uddampningen opløses, og bliver til en bestandig Fugtighed.

At denne Fugtighed ikke skulde blive os skadelig, som boe i Norden, i Sommerens stærkeste Varme, synes den alviise Skabere at have givet Søe-Vinden, som alletider i dette stærke Soelskin indfinder sig om Eftermiddagen, for at røre det salte Vand, rense Luften, og afkiøle de opvarmede Legemer.

§. 42.

§. 42.

Men at man kunde tilskrive det salte Vand omkring Island saa megen Uddampning, som den fugtige Jord i lige Linie, eller det salte Vand paa andre Steder, hvor det staaer næsten stille, er meget uvist.

Herimod synes ogsaa at stride:

1) Det salte Vands Sværhed.

2) Søens Dybhed.

3) Dens bestandige Bevægelse, som kommer i den stærkeste Heede af Søe-Vinden, og forhindrer Opstigelsen af Dunsterne, hvilket skeer i de lette og stille staaende ferske Vande.

Skulde dette antages, maatte det være Aarsagen, hvorfore man 6 à 8 Miile uden for Landet paa det dybe Hav, og paa de der liggende smaa Øer, har ofte den klareste Luft, uagtet hele Landet ligger som indsvøbt i Taage; lige-

*) D. I. Rouppe de morbis navigantium.

ligeledes kan man heraf see, hvorfore Natte-Duggen falder mindre ude paa Havet end paa sumpige Steder, hvor Jorden tilligemed de utallige Urter og de stille staaende Vande forøge de opstigende og omsvævende Dunster.

§. 43.

Landet er paa sine Steder saaledes dannet, at det for det første ligger blottet for Havet; for det andet gaaer Søen 60 à 100 Favne, og maaskee derover, længere op paa Landet i Flodtiden, end ellers, naar der er Ebbe, hvoraf kommer, at naar de stærke Stormvinde indfalde, som opvække de brusende Bølger, og røre hele Havets Grund med den største Heftighed, blive mange Legemer løsrevne og opkastede paa Strandbredden, hvor de siden blive liggende og forraadne, hvilket desto hastigere skeer ved det de tørres i Ebbe-Tiden, og opvarmes ved Solens stærke Skin. Disse Legemer give naturlig-viis en fæl Stank fra sig, som virkelig maa være usund for Mennesket, og kom til at vise større Virkninger, der-

ſom ovenmelte Søevind ikke var tilrede, at forebygge alt ſaadant, og at bortſprede den giftige Stank, ſom baade Søevæxternes, Fiſkenes og Conchiliernes forraadnede Legemer foraarſage. Imidlertid kan man dog ſom ofteſt paa ſomme Steder fornemme denne Stank, hvorfor det ikke var af Veien, om de ſyge Spedalſke, ſom boe ved ſaadanne Steder, begave ſig længere op i Landet, naar de fornam, at denne Stank kunde forøge deres Sygdom.

§. 44.

Hvad den almindelige Spiſe i Island af tør banket Fiſk er anbelangende, da bevidner en lang Erfaring, at den hverken foraarſager denne eller andre kiendelige Sygdomme, hos de Menneſker, der ere vandte til at ſpiſe den og ikke have nogen naturlig Modbydelſe dertil a), hvorfor

a) Der gives de, ſom ikke kan ſpiſe nogen Slags Fiſk, paa hvad Maade den endogſaa bliver dem tillavet. Saadan en Perſon har jeg kiendt i Island, ſom ved at ſpiſe et lidet Stykke Fiſk, fik Værk og Hævelſe overalt i Legemet; men jeg troer neppe,

hvorfor den efter al Billighed bør ansees uskyldig; ja jeg holder for, at den kunde lige saa sikkert spises af de Spedalske i Island, som Stokfisken af de Skiørbugiske i Holland a), andre kan dømme herom som dem behager.

Langt anderledes er den at ansee, naar den bliver spiist halvraaden, thi da er det vist, at den ikke kan give nogen god Næxings-Saft.

neppe, der gives en blandt tusinde af saadanne Mennesker, og altsaa bør man deraf ikke slutte til alle i Almindelighed. Det gaaer hermed, som med dem, der hverken kan faae Stoelgang eller lade deres Vand saa længe de ere paa Søen, hvorfor man ofte nødes til at søge Landet, for at hielpe saadanne Mennesker.

a) See Hamburgisches Magazin, 9ten Bandes. Pag. 328.

§. 45.

Om Fiskenes Indvolde a), besynderlig Leveren, som saa meget spises af dem der boe ved Stranden, har man største Aarsag at fælde en haardere Dom.

Den bestaaer af liden Kalk-Jord, og for største Parten af en Olie, som giver et meget skarpt og ludagtigt Væsen, og lader sig ikke let fordøie eller blande med Næringssaften, og dette

a) Herom finder man to ret mærkelige Tilfælde i D. J. Størchens Qvinqvepart., 1ste Aargang, Pag. 109 og 111, samt Pag. 108 og 110, som burde giort os sidet varsommere i deres Nydelse, da det, som en Mand deraf spiste, blev ham hængende i Maven udi 4 Uger; ligeledes et frugtsommeligt Fruentimmer, hos hvilket det blev i fire Maaneder. Ligeledes har samme Autor, saavelsom andre, erfaret, at Mulens Ravn, (Barbus fluviatilis, Mulus Barbatus, Island. Karve), i en liden Qvantitet spiist, foraarsager Brækkelse og Durkløb, omendskiønt Cavial holdes i Rusland for den største Delicatesse. Hvorom Hr. von Stralenberg in der Historisch-Geographischen Beschreibung des Nord- und Östlichen Theils von Europa und Asia, Pag. 342.

dette er Aarsagen, der giør den saa næm til Forraadnelse.

§. 45.

Tager man Fiske-Leveren og lader den staae nogle Dage i en liden Varme, bliver man letteligvaer, hvor hastig den kommer til at stinke, da den skyder Olien fra sig, som gemeenlig kaldes Tran. Vil man give en Hund noget heraf, skal man efter en kort Tid see det paa hans Haar. Ligeledes om en Høne kommer til at faae noget af saadan Fiske-Lever i sig, bliver hun strax syg, mister endeel af sine Eier, og bliver ubeqvem til at giøre Æg.

§. 46.

Om Fittet af Hvalfiskene er allerede bekiendt, hvor skadeligt det kan være for Mennesket, derfor er det her ufornødent, at igientage samme; Imidlertid kan jeg erindre mig, at have seet en Hund drikke sig mæt af Tran, og gik hen at legge sig en foie Tid paa et Bret,

men efterat han var gaaen deraf igien, saae jeg med andre en mørk Plet paa Brettet, som Hunden havde udsvedet medens han laae der, dette Udsvedte var saa dybt indtrukket i Brettet, at det umuelig kunde skrabes af igien. Jeg veed ikke hvad de tænke, der paastaae, at baade Sælhunde-Blodet og Spækket af de Hvalfiske der have Tænder, skulle være gode Antiscorbutica. Det første overlader jeg til andre at dømme om, og om det sidste, nemlig Fittet, af hvad Creatur det end er, har jeg givet min Meening tilkiende i den 51de §. Hækalls-Lised er berømt, det er sandt: Erfarenhed bekrœmmer det hos mange; men det er Spørsmaal, om det virker anderledes end andet Fit?

§. 47.

Uden alt dette ere Fiskenes Indvolde, i Besynderlighed Leveren, om Sommeren opfyldte med Orme, der ere meget smaa og tyn-

de,

de a), og ligge slyngede mellem hverandre ligesom Slanger, undertiden findes de dog noget lange og brede. Allertydeligst seer man dem paa Leverens og Mavens Overflade, hvilken er deres egentlige Tilholdssted, hvorfor de ogsaa undertiden ganske bedærve samme.

Undertiden findes Fiske-Leveren meget liden, undertiden med adskillige Slags Farver, andre Tider meget opsvolmet og saa hoilig bedervet, at den ikke giver nogen retskaffen Olie af sig. Jeg tilstaaer meget gierne, at, naar Fiske-Leveren er meget vel udsøgt, og tillige vel tillavet, er den, saavel i Island som andre Steder, et got Nærings-Middel, i Besynderlighed for Tieneste-Folk, fordi den (som man veed af Erfarenhed efter Hr. Land-Physici Biarne Paulsens Beretning) hielper til at smelte Maden, og føder desuden meget vel et Menneske.

a) Dette har A. R. Martin iagttaget, men at Fiskene derfor ere Spedalske kan ikke let beviſes Act. Svec. Tom. 22.

Skulde nu Fiske-Leveren spises i den slette Tilstand, er det ikke at tvile paa, den jo maa være skadelig, og give Aarsag til Spedalskheden; derfor sige de som boe oppe i Landet, naar de see en Spedalsk fra Søekanten: Det maa komme af noget han har spiist.

§. 48.

Af dette er da klart, at man ikke mistænker Fiske-Leveren og andre trannede Spiser uden Aarsag, og giver dem Skylden, som de, der kunde foraarsage Spedalskhed; thi omendskiønt baade Fiske-Leveren er udsøgt, og saa got som mueligt renset, og vel tillavet hos mange, saa gives dog andre som omgaaes den meget ureenlig og skiødesløs, ligesom den kunde være den uskyldigste Spise.

Dette bekræftes ikke lidet dermed, at Indbyggerne paa Færøe nu snart ikke kiende denne Sygdom længere, da de i forrige Tider have været lige saa stærk og paa samme Maade som Island plagede dermed, hvorfor ingen anden

Aarsag

Aarsag kan gives, end at Fiskefangsten har saa meget taget af frem for i de Tider, da den var i saa stor Drift, at de snart intet spiste uden Hvalfiske-Kiød og Spæk, med andre Fiske. Hertil kan ogsaa legges, at Nationen ved Omgang af andre er bleven mere civiliseret a).

§. 49.

Jeg tilstaaer gierne, at en stærk Mave bliver snart Mester over de sletteste Spiser, og det synes, at man ofte uden Fare kunde kaste dem for ham til en Tidsfordriv, ligesom Tønden for Hvalfisken, og dette er Aarsagen, hvorfor mange, som dog ellers ere skiødesløse i deres Diæt, ikke blive syge deraf. Men Folk af svag Fordøielse kan derfor ikke love sig sikkre ved at nyde alt for meget af saadanne Ting; det kan vel lykkes en og anden Gang, naar man lader sig overtale af Appetiten, men skal det skee ofte, behøves der baade Valg og Forsigtighed.

a) Herom har jeg faaet den tilforladeligste Efterretning af Studioso Medicinæ, Mr. Mohr fra Færøe.

§. 50.

De fede Spiser i Almindelighed, naar de meget ofte og i store Qvantiteter spises, kan langt fra ikke ansees uskyldige, allermindst naar de ere harske eller trannede; derom overbeviser os noksom deres Virkninger.

Vil man tage et Stykke graat Papiir, bløde det i Vand, og komme derpaa Tran, Olie eller noget andet Fit, saa trækker det hverken ind i Papiret, ikke heller løber det der igiennem; Hælder man derimod den fede Materie paa et tørt Ark graat Papiir, saa trænge de fede Partikler derigiennem i en Hast, hvorefter et saadant med Fittet igiennemdrukket Papiir ei lettelig lader Vand igiennem sig.

§. 51.

Heraf sees, at fede Spiser forstoppe de fiineste Gange, i hvilke ellers en vandagtig Fugtighed vilde trække ind, og giør Gangene paa denne Maade ubeqvemme til at indsue andre

Safter,

Safter, som ikke ere feede; og man veed for længe siden, at Vand og olieagtige Partikler ikke lettelig foreene sig. Om dette nu finder Sted i det menneskelige Legeme, er let at fatte for dem, der veed, at Menneske-Huden uddunster ikke der, hvor den er oversmurt med fede Ting, thi de tilstæde ikke Uddunstningens vandagtige Materie den naturlige Giennemgang. Paa denne Maade befordrer Fittet Bullenheden, som den gemene Mand legger paa Bylder, thi det giør Hud-Tragdene bløde, og Bylderne udbryde desto snarere a).

§. 52.

Heraf seer man, at fede og olieagtige Spiser lade sig ikke saa lettelig blande med de vandagtige, og dette skeer endnu mindre, naar samme nydes i Overflødighed, da de besværligen blandes med Nærings-Saften, som ved Fordøielsen udarbeides af Spiserne og føder Legemet.

a) Om trannede Spisers Skadelighed fortiener Hr. von Svitens comm. in Boerhaves Aphor. Pag. 595. at giennemlæses.

net. Kan det Fede ikke blandes med Næresaften, saa følger deraf, at fede Spiser, for sig selv tagne, give ingen retskaffen Næresaft.

§. 53.

Den gunstige Natur har vel forsynet vore Legemer med Galden, Spyttet, og Mave-Kirtelens Saft (Succus Pancreaticus) som strax blande sig med Spiserne, endog de fede, og udarbeide deraf en Næring for Legemet, men dersom de fede Spiser tilstopper de smaa Aabninger i de Kar som føre de Safter til Maven og Tarmerne der tiene til Fordøielsen, saa svækkes og hindres deres Udflydelse paa samme Maade, som før er sagt om Fittet paa den udvendige Hud.

§. 54.

Spiser man altsaa de fede eller trannede Ting i stor Mængde, saa begribes lettelig, at de svække Fordøiekræfterne, i det de forstoppe Aabninger, og slapper Mavens Traade (Fibræ) de komme derfor til at standse i Maven, blive harske, og bekomme en flygtig ædende Skarphed,

som svækker Galdens og Mavekirtelens Safts opløsende Kræfter, de drage tillige de andre flydende Deele med i deres Fordervelse, og avle saaledes en uædel Næresaft, hvilken, naar den kommer i Blodet, anstikker det med Skarphed og Forraadnelse, og yderst bederver det. For at frembringe alt dette, gives knap noget Fit eller Olie beqvemmere end det trannede; ja jeg troer, at omendskiønt alle de opløsende Safter strømmede til Maven og Tarmene i Overflødighed, og Mavens Trævler vare styrkede paa det allerbeste, saa skulde den dog behøve ald Møie for at forandre de trannede Spiser til en god Næresaft.

§. 55.

Det er meget rimeligt, at røget og tørret Kiød undertiden kan give Leilighed til denne Sygdom hos svage Mennesker, efterdi det af alle, der skrive om Skiørbug, holdes for en medvirkende Aarsag, imidlertid er det dog vist, at det for sig selv ikke foraarsager kiendelige Sygdomme eller slemme Tilfælde i Island, og

langt

langt mindre Spedalskhed, hvortil Aarsagen kan være denne, at det spises ikkun om Vinteren en og anden Gang, uden at de giøre deraf en bestandig Vane, som kunde ansees farlig for dem der ere syglige.

§. 56.

De salte Spiser kan jeg her ikke anderledes ansee end som uskyldige; Aarsagen dertil er denne: Indbyggerne i Island have slet ikke andet Salt end det de maa kiøbe sig til hos de Handlende her fra Kiøbenhavn, og det bliver dem uddeelt ligesom mange andre nødvendige Ting, meget sparsommelig, thi de fleste kan ikke engang komme ud dermed paa det halve Aar, i Fald de skulde nogenledes have det til deres Huusbrug af Fisk og Kiød, som burde saltes. Herudover skeer det at baade Kiødet og ligeledes Fisken maa gaae i Forraadnelse, besynderlig for Fattige, saafremt Ilden i deres Ild-Stuer ikke kan udtørre Kiødet, og den tørre og skarpe Vind ikke i Tide indfinder sig, førend de regnfulde Skyer, for at giennemtørre

Fisken; altsaa er den Fattige undertiden nødt til at spise baade bedervet Fisk og Kiød, hvilket han dog heller giør end sulter ihiel.

§. 57.

Suure Spisers meget hyppige Brug mistænker man ikke uden al Aarsag, thi det sætter Blodet og Safterne i en Slags Bevægelse, som foraarsager nogen Varme i Legemet; derfore gives der, endskiønt faa af den gemeene Mand, som undertiden spise suur tyk Melk, som de kalde Skir, førend de gaae ud i Vinterens Kulde, for deslobedre at kunde holde sig varme, hvilket kan være got nok for sunde Mennesker; Men Erfarenhed har allerede nokfom viist dens Skadelighed hos dem der have Saar paa Legemet, hvilke ikke lettelig lade sig læge, saa længe Patienterne blive ved at spise den suure Melk, og endskiønt man har faaet et Saar i temmelig god Stand for en Tid, saa dog, naar den Syge begynder med Melkens hyppige Nydelse, viser Saaret mærkelige Prøver derpaa,

baade ved at blive ureent og opfyldt med vildt Kiød.

§. 58.

Men dette er endnu ikke nok, thi deraf beviſes ikke, at ſuur tyk Melk foraarſager Suurhed i Maven, Blodet og Safterne, med mindre man nærmere underſøger dens Virkninger. Erfarenhed lærer derfor, at Melken ved den varme og fugtige Luft geraader i en Giæring, og kommer derved til at blive en ſuur og ſkarp Materie. Ere da Fordøie-Kræfterne ſtærke, og den ſuure Melk ikke i Overflødighed, ſaa foraarſager den ingen virkelig ſuur Skarphed, fordi dens Giæring er ikke ſaa langſom, men naar Maven er med alt for meget af den ſuure Melk opfyldt, eller Fordøie-Kræfterne alt for ſvage, ſaa viſer Suurheden ſin Nærværelſe ved mægtige Prøver, thi da fornemmes ikke allene en ſuur Opſtigelſe, men Suurheden ſelv foraarſager tillige Smerter og ubehagelige Fornemmelſer i Maven, ſom forvolde en overordentlig Hunger, naar nemlig ſamme ikke er opfyldt med alt formeget Sliim; kommer

mer den til at blandes med Slimen, foraarsager den gierne Opkastelse, der tiilig paa Dagen indfinder sig, saasom den overblevne Suurhed er da meest forhaanden; og at denne Suurhed ikke alleneste forefindes i Maven, men endog i Tarmene, viser tydelig Børns Ureenlighed, som aldrig lugter sælere, end naar de faae Tænder, hvilket maa komme af den Melk, som de da overflødig nyde, og som formedelst Mavens og Tarmenes Svaghed bliver suur.

§. 39.

Naar nu en overflødig Mængde af Melkens Suurhed forefindes i Maven og Tarmene, saa er det hart ad umueligt at jo noget deraf maa lidt efter lidt tilligemed Melkesaften trænge sig ind i Blodet; da man og veed, at Sveeden i disse Sygdomme lugter af suur Skarphed, og tillige at de suure Viine foraarsage den saa kaldede Gikt (Podagra), hvorimod sparsom men flittig Brug af alkaliske Lægedomme undertiden ikke giør liden Tieneste, ja endelig er

 det

det bekiendt, at de haarde og ubevægelige Been kan giøres bøielige ved suure Ting, ja saa bløde at de kan spises som en Ost, og hvor bøielige blive ikke Beenene i de Børn, som have den Engelske Syge? saa sees tydelig, at Safternes Suurhed kan tage Overhaand.

§. 60.

Tager man suure Ting og blander i Blodet, løber det gierne sammen, og bliver tykt, heraf er det klart, at hvor Safternes Suurhed tager Overhaand, giør den Blodet tyk; og følgelig maa Blodkuglerne lidt efter lidt komme hinanden nærmere, endelig begynde at røre hverandre, og tilsidst at hænge tilsammen, hvorved de maa voxe i Størrelsen, og ved det de voxe i Størrelsen, blive de uskikkede til at trænge igiennem Hudens fineste Gange, hvorfore de samme opfyldes med Blodets vandagtige Deele, hvilke foraarsage en blaae og blegagtig Hudens Udseende a), ligesom Blodet, der

a) See Loeschens Therap. Sp. int. 67 Pág.

der trænger igiennem de fineste Hudens Gange, forvolder dens røde og livlige Farve. Da Blodets høirøde Farve kommer af de alkaliske Partiklers Mængde, og et alkalisk Salt forenes lettelig med det suure, saa seer man tydelig at Blodets overflødige Suurhed maa foraarsage dets blaa-agtige Farve. At den suure Skarphed, som er med Melkesaften bragt til Blodet, ikke stedse tydelig sees ved Aareladen, er ikke at undre over, thi dersom den kommer lidt efter lidt ind i Blodet, saa forenes den der med de alkaliske Deele, og kommer til at blive et Middel-Salt, hvilket med det salte Vand trænger ind i de fineste Hudens Gange, og foraarsager der et Udslet og Skab. Suurheden opvækker og i de smaa Blodkar en Følelse, hvorved de trækkes tilsammen, og deres Huulhed formindskes, som forhindrer Blodet, at det ikke nokssom kan komme derind. At Suurheden er i Stand til at foraarsage dette, sees deraf, at vores Læber faae en blaaeagtig Farve i fald vi bevæde dem med Viinædike.

§. 61.

Heraf tænker jeg man kunde dømme, om den suure og tykke Melkes alt for hyppige Nydelse ikke billigen beskyldes, som den der kunde give Anledning til Spedalskhed hos svage Personer, hvilket endnu tydeligere sees af det følgende.

Melken er til visse vores første Nærings-Middel efterat vi ere komne til Verden, og Erfarenhed har lært, at man ved at nyde Melk kan bringe sin Alder temmelig høit a), og man har ikke allene fra de ældere Tider af vidst at bruge Melkespiser som et godt Næringsmiddel, men endog betient sig af den, som en kraftig Lægedom imod mange farlige Sygdomme, saasom

a) Saa læser man om Thomas Parre, en Engellænder, som ved at nyde Melke-Spiser, bragte sin Alder til 152 Aar og 9 Maaneder. Tenzelius fortæller derom en mærkelig Historie in monatliche Unterricht, Anno 1680, Pag. 68.

saasom Gikt, Svindsot og flere a), hvoraf man seer, at den ikke allene kan og bør i og for sig selv ansees uskyldig, men endog som en sund og næresuld Spise.

§. 62.

At Melken har næresulde Kræfter, er meget unfornødent at bevise, da alle diende Dyr fødes allene ved samme i deres første Levetid.

Philinii Exempel hos Athæneus viser tydelig, at den allene kan føde voxne Menneſker

a) See Bresl. Sammlungen im 8ten Versuch, P. 549, og D. Waldschmidt in oper. Tom. 2. Pag. 169, de cura lactis Podagricorum solatio & certo Podagræ remedio. Dr. Brunnerus in Commerc. Litter. Norimb. for Aaret 1732, Pag. 28, og 1733, Pag. 329. Hr. Doct. Hoffmans Disputats, de mirabili lactis Asinini in medendo usu. Den store Sydenham siger at have kiendt nogle Fruentimmer, der længe forgiæves have brugt mange Lægedomme imod Moder-Sygen, men ere tilsidst blevne hiulpne ved den blotte Melkebrug. in operc. pag. 520, see Pag. 579.

ſker uden al anden Spiſe; og hvor kan dette være anderledes, da den er ſammenſat af ſamme væſentlige Deele ſom vort Legeme, og beſtaaer af ſaadanne Deele, ſom give vort Legeme Vært og Trivelſe; Melken er en allerede udarbeidet dyriſk Saft, ſom meget let lader ſig opløſe til ſine væſentlige Deele, nemlig Floden, Valden, Jorden og Saltet.

Den har ſaavel ſuure ſom Middel-Salter i ſig, hvilket nogle holder for det eneſte Forſkiæls-Tegn paa Melken og Melke-Saften. Af Melkeſaften faaer Melken efter Boerhaves Tanker ſin Olie, men af Blodets tynde Vand ſin Vandagtighed. Ved hvilken Blanding den ei allene bliver tyndere end Blodet, men endogſaa tyndere end Blodvandet ſelv. At en Melk kan komme ud af ſlig en Oliens udvortes Blanding med Vandet, beviſer Mandel-Melkens Tillavelſe af Mandlernes Olie, naar den ved Riven eller Støden foreenes med Vandet.

§. 63.

§. 63.

Betragter man nu nøie, hvorledes den tykke Melk tillaves i Island, nemlig at Olien eller Smørret tages først fra Koe- eller Faare-Melken, hvorefter det Overblevne kaages, og giøres ved et Slags Løb til Ost, fra hvilken mange siden trække Valden eller den vandagtige Deel, saavidt mueligt, og sanker det tykkeste i store Kar, hvori det staaer og bliver meget suurt, indtil det om Vinteren igien optages og spises af nogle med meget lidet sød Koemelk, men af andre meget lidet af Gangen, enten tilligemed den Valde eller Grød som laves af Fiælde-Mosen, eller af Rugmeel.

Saasom nu denne tykke Melk for største Deelen bestaaer af Melkens Jord eller Ost, som sees af det foranførte, saa udkræves en overmaade stærk Mave til at udarbeide deraf en god Næring for Legemet, og hos Personer af svage Fordøie-Kræfter gaaer det slet ikke an, men den tykke Melk kommer til at standse i Maven, og bliver til en suur og skarp Materie, som lettelig

foraarsager ovenmeldte Tilfælde, hvilke komme overeens med dem man forefinder hos de Spedalske.

§. 62.

Af Egill Skallagrimsens Historie kan man bevise saa meget, at de gamle Norske og Islandske har alt vidst noget at sige om den tykke Melkes ubehagelige Virkninger, ellers havde Egill ikke bleven saa kunstig tracteret af Armoder a), og det er vist, at enten har de gamle Normænd kiendt en vis Sygdom, som den tykke Melk, hvilken de kalder Skir, har foraarsaget, eller formindsket og helbredet den Sygdom, som de har kaldet Skirbiug. Dette bevises noksom af Ordets Bemærkelse i det Islandske Sprog, hvor Skir, som før er meldt, betyder tyk Melk, men Biugur er den Bullenhed som enten foraarsages og forøges, eller formindskes og læges ved den tykke Melkes Brug. Og at Islænderne har nævnet Sygdommen af det, som de har holdet for at være deres Aarsag,

a) Sagann af Eigle Skallagrimssyne.

sag, kan man bevise med Grims-Øernes Exempel, endog den Dag i Dag, thi de kalde en Art af Spedalskhed Vand a), fordi de have længe været i den Tanke, at deres Vand, som er meget slet, skulde foraarsage Spedalskhed, og det er unægtelig, at det jo kan ansees som dens medvirkende Aarsag, men at det for sig selv foraarsager Sygdommen, som de har troet, er langt fra, thi saadant giør deres trannede Spiser og slette Levemaade.

§. 65.

Jeg har engang hørt en gammel Mand fortælle, at i Island skulde gives et slags Hævelse imellem Skulderbladene, som deraf kaldes Skiørbug, og at man ikke behøvede anden Modgift, end at tage suur tyk Melk og legge derpaa; men da jeg hverken før eller siden har hørt det samme, hvor jeg end har været i Island, saa vil jeg ikke heller anføre det her som

a) Jeg kalder det her en Art af Spedalskhed efter den gemeene Mands Tanker, da der er dog ikkun den blotte Forskiællighed.

Sandhed, dog i Fald det skulde være bekiendt paa de Steder, jeg ikke har været, bør det ogsaa ikke ganske forbigaaes, saasom man veed, at Suurheden er tienlig i visse Tilfælde, hvorfore dette kunde og være mueligt. Imidlertid er det rimeligst at de Gamle Islandske har kaldet Spedalskheden Skiørbug paa somme Steder a), af samme Aarsag som før er sagt om Grimsøes Indbyggere, der endnu kalde den Vand, og andre igien har kaldet den Spedalskhed (Spitelsku eller Lykþrá b), for dens Vederstyggeligheds Skyld.

§. 67.

a) Ved at reise igiennem adskillige Steder i Island, erfarer man, at Indbyggerne give e:n og den samme Ting forskiællige Navne, derfor kan man ikke sikkert sige, at en Sygdom eller Urt har dette og ikke et andet Navn, thi de kan have 4 à 6 Navne, ligesom jeg her viser om Spedalskheden, og har viist paa et andet Sted om Fielde-Mosen. Denne Meening bekræftes af Hr. Professor Erichsen i hans Forberedelse til Speculum Regale.

b) Af Lik (et Liig) og Þrár (harsk), fordi de, som blive meget angrebne, ligne mere et raadnende Liig end et Menneske.

§. 67.

Skulde nu denne Meening, hvilken jeg holder rimeligst, finde andres Bifald, nemlig: at Sepdalskheden er bleven kaldet Skiørbugen, fordi den har yttret sig ved den suure og tykke Melks hyppige Brug, saa bekræfter det ikke lidet min Meening, naar jeg holder for at den kunde give Anledning til Spedalskhed, og hvor har man vel frugtbarere Steder paa Spedalskhed, end der, hvor baade Fisken og den suure tykke Melk spises i Overflødighed: for Exempel i Borge-Fiords Syssel, hvor der har været 33 Mennesker Spedalske i 16 Aar; da jeg derimod ikke kan erindre over 2 à 3 i Vadle-Syssel i samme Tid, som dog have bragt deres Sygdom med fra Grimsøe, hvor Spedalskheden længe har havt sit Hiem. Men ligesom jeg holder de Stæder for de frugtbareste paa Spedalskheden, hvor Levemaaden efter foranførte er meget slet, saa lærer Erfarenheden tvertimod, at paa de Steder hvor Levemaaden er meest mager og Fielde-Mosen spises meget a), der skal man ikke

a) For Exempel i Vadle- og Thingøe-Sysseler findes ikke ret mange Spedalske.

ikke gierne treffe mange Spedaldske, hvorfor jeg falder paa de samme Tanker, som de, der have skrevet om Skiørbug, at Mangel af sunde og friske Urter og Have = Vexter giør ikke lidet til at forøge de Spedalskes Antal. Denne Post burde derfor giøre mine Landsmænd lidet flittigere i Agerdyrkningen end hidindtil er skeet, da maaskee baade denne og flere Sygdomme, hvoraf de paa denne Tid plages, kunde blive borte.

§. 68.

Af alt dette som nu er anført, saavel i Henseende til Spedalskheden selv som dens Aarsager, slutter jeg, man uden stor Møie kunde udleede dens Natur og Beskaffenhed: thi ved den slette Levemaade og andet mere forandres Blodet, og tilsidst alle Vædskerne, som blive seie og klæbende, saa de ikke lettelig kan trænge igiennem deres snævre Gange, hvorved de tilsidst blive skarpe, og denne Skarphed har adskillige Slags Virkninger, eftersom den er forskiællig, og indtager visse Legemets Deele.

§. 69.

§. 69.

Vores Blod bestaaer af adskillige Deele, hvoraf nogle lettelig komme til at løbe sammen, andre ere langt tyndere og hænge ikke gierne sammen, men adskilles uden Møie fra de andre. Naar man tager i et reent Kar den lette opstigende Blodets Vædske eller Dunst, som strax efter Aareladen flyver bort, saa forestiller den meget tyndt og flydende Vand: men den røde Deel af Blodet størkner strax. En Deel af Blodet og Vandet, som staaer oven paa, løber sammen i kaagendes Vand, og ligner det hvide af et Æg; uden dette er endnu Blodvandet, som hverken af sig selv ikke heller af Varme løber sammen. De Deele af Blodet, som ellers lettelig løbe sammen, maa nødvendig blive tykkere i denne Sygdom, end de ellers bør være i den naturlige Tilstand, og de øvrige blive saare skarpe.

§. 70.

Dersom nu den tynde Deel af Blodet bestaaer for største Deelen af en vandagtig Vædske, og man veed, at alle Slags Salte opløses meget let i Vand, saa følger deraf, at den tynde og flydende Deel af Blodet maa have mere hos sig af de skarpe Salte, end de tykke, og følgelig være mere salt og skarp. Det samme gielder og om den feede og olieagtige Deel af Blodet, som ved at blandes med de bittre Salte, bliver til en Sæbe, der lettelig opløses i Vand. Var nu Blodet med Safterne allene overordentlig tykke, uden al Skarphed, saa maatte derpaa følge idelige Forstoppelser, thi disse tykke og sammenløbne Vædsker maatte komme til at hænge fast i de smaa Kar, uden at kunde trænge igiennem saa snævre Gange. Var Skarpheden allene tilstæde i de tynde og flydende Deele, saa maatte den lettelig formindskes ved tynde Drikke, samt Sveed- og Urin-drivende Midler, men dersom det ikke skeer, saa er det vist, at Skarpheden blander sig med de feie Blodets Deele, og æder derfor om sig paa

de

de Steder, hvor de samles og standse, hvoraf sluttes, at Spedalskhedens næste Aarsag er et tykt, slimet, skarpt og til Forraadnelse oplagt Blod.

At dette forholder sig saaledes, bekræfter ikke allene Sygdommens anførte Tilfælde, men endog de Aarsager, som før ere sagte at være beqvemme til at fuldføre samme, hvorom hverken Tid eller Leilighed tillader mig mere at tale for nærværende Tid.

§. 71.

Eftersom de Spedalske holdes for ulægelige af de fleste, da ere til de fattigste af dem fire Hospitaler oprettede i de fire Deele af Landet, ikke i den Henseende, at de der skulde læges, men hellere saae det som de til deres Livs Ophold kunde have nødigt. Dersom nu nogle af dem leve en lang Tid, saa følger deraf, at jo længere enhver bliver i Hospitalet, jo færre kan der indtages; thi Hospitalernes Penge ere

ikke

ikke saa anseelige, at ret mange kunde deraf underholdes paa eengang.

§. 72.

Jeg vil nu ikke tale mere herom for denne Gang, men allene anføre dette Spørsmaal, som bør opløses, nemlig: Om denne Sygdom, som før er omtalt, og kaldes Spedalskhed, er lægelig? eller, som efter de fleştes Tanker, ulægelig.

Jeg vil meget gierne tilstaae, at den er ulægelig hos mange, som, uagtet de have faaet nogle af Spedalskhedens Kiendetegn, og virkelig have dens Sæd i Legemet, underſtøtter den dog ved at blive uforanderlige i deres slette og skadelige Levemaade, ikke heller i Tide søge Raad og nødvendige Hielpemidler, men gaae med Sygdommen saa længe, indtil den har taget Overhaand, og saaledes er bleven ulægelig.

§. 73.

Saa meget er vist, at den i Tide tagen lader sig meget forbedre. Den lærde Medicus, Thorder Thorkelsen Widalin, har viist Prøver derpaa, med Mercurialibus, i det han brugte Spytte-Curen; og vi have endnu en meget opmærksom og brav Præst, Hr. Iver Gundlagsen, Norden paa Landet, som lærte denne Maade hos ham, hvormed han og siden har hiulpet nogle faa. Men eftersom forbenævnte Thorder Widalin har gaaet den korteste Vei i Curen, som ikke synes med de lemfældigste, saa burde samme forandres og forbedres, hvorved Patienternes ynkelige og smertefulde Tilstand kunde lettes, og Curen selv indrettes efter den nu beste og brugbarste Maade, hvilket jeg er forsikkret paa, skeer af den lærde og erfarne Medico i Island, Biarne Poulsen, eftersom han frem for andre har baade Kundskab og Leilighed dertil, ved den høistpriselige og uopherlig Taksigelses værdige Indretning, som den høistsalige Konge, Friderich den Femte, Høilovlig Ihu-

kommelse, har ladet oprette i Island, til de Syges Hielp og Lettelse.

Men det største Uhæld er, at de som ere af denne saavel som af mange andre Sygdomme befængte, søge først Raad hos Lægen, naar Sygdommen er kommen til Fuldkommenhed, da den ofte trodser de beste Lægemidler, som da intet tilstrækkeligt kan virke, uden allene lidet formindske den Syges Plage, ja vel undertiden bringe ham hastigere ind i den anden Verden, hvorved en brav og uskyldig Læge ofte maa lide.

§. 74.

Jeg har engang selv haft saadan en Syg under Hænder medens jeg var i Island; samme var i Ansigtet og om Beenene meget opsvolmet, Rosten forandret, Fødderne med Knuder, Saar og sorte-blaae Pletter besatte, hvortil han havde en utaalelig Smerte, besynderlig om Natten efterat Fødderne vare blevne varme i Sengen. Denne Mand lod jeg først purgere nogle Gange med ☿al-Piller, og derefter tage

Rʃ. ℥ii Diaphor. Simpl.		ʒij.
— ♂is	- -	ʒiß.
☿ dulc.	- - -	ʒj.

M. D. in 6 part. aqval. S. Heraf tages en Portion hver Aften.

Strax efter at Patienten havde taget de 2de første Portioner, begyndte han at spytte vel meget, hvilket dog ved de øvrige endnu forøgedes; Tænderne løsnedes, men Halsen og Spyttekiertlerne hovnede dog ikke besynderlig, hvoraf jeg sluttede, det maatte ikke være meget svært at faae saadanne Mennesker til at salivere.

Den 3die og 4de Dag forsvandt Foddernes Hævelse, og derefter rensedes de Saar der vare paa samme, indtil den 14de, da de næsten vare lægte. Ansigtet hovnede vel noget overalt, og fik en meget mørkered Farve, indtil den 9de, da det blev lidet bedre indtil den 18de.

Derefter begyndte alle anførte Tilfælde at formindskes, og omtalte Person begav sig til Hiemreisen efter 5 Ugers Forløb, i temmelig god Tilstand.

Men endskiønt jeg havde sat ham for nogle strenge Leveregler, efter hvilke han skulde indrette sin Diæt, begyndte han ikke desto mindre paa den forrige Levemaade, hvorved Sygdommen efter kort Tid begyndte paa nye at yttre sine fortredelige Virkninger, eftersom mig blev fortalt, indtil han kort derefter døde af et andet Tilfælde.

 §. 75.

§. 75.

Da jeg var hos Landphysicus, Hr. Biarne Poulsen, var der paa Stedet et Fruentimmer, som, efterat have udstaaet Spytte-Euren, tilvisse meget forbedredes, men ved det hun lønlig begyndte at spise røget Faarekiød, og tillige meget Fit, tvertimod Anordningen, tog hendes Sygdom paa sig igien inden faa Ugers Forløb den forrige Skikkelse.

Ved dette Fruentimmer var det besynderligt, at hendes hele Legeme var ligesom de sundeste Menneskers, undtagen Hovedet, hvilket var saare meget opsvolmet, og følgelig større end det naturlig-viis burde være; Ansigtet især med en meget mørkerød Farve og Knuder bedækket; ja, man kunde noget langt fra tydelig see, at hendes Hoved ikke var ret proportioneret, efter de øvrige Legemets Deele.

§. 76.

Heraf kan man see, at Spedalskheden lader sig forbedre ved Salia, ja saa meget, at hvis Levemaaden bliver vel og nøie iagttaget, fornemmelig i Førstningen, saa kan Patienterne endda have got Haab om deres Helbred, saafremt Sygdommen er i dens første Alder. Men om den lader sig aldeles ophæve ved de samme,

har man Aarsag at tage i Tvil, allerhelst naar de Børn, der fødes af saadanne Mennesker, efterat de efter denne Sygdom ere komne til deres Helbred igien, blive atter spedalske, og Farven i deres Ansigt bliver ikke naturlig.

§. 77.

Videre vil jeg hertil føie, at i den Tid, jeg var hos velbemeldte Hr. Landphysicus, havde han to spedalske Karle under Cuur, fra 24 til 30 Aar gamle, som begge havde Spedalskheden i dens anden Alder, og paa hvis Helbred han hverken sparede Flid eller Bekostninger.

Han lod dem stændig purgere med ☿libus, og tillige drikke blodrensende Decocta (ex lignis & radicib.) og Essenzer; ja desuden bade imellem.

Han satte og Fonteneller i Arme og Fødder paa den eene. Herved forbedredes de begge efter lang Tid og megen anvendt Umage noget lidet; men Sygdommen blev langt fra ikke ganske udryddet, hvorfor den og noget derefter tog Overhaand.

§. 78.

Herforuden veed jeg, at omendskiønt den ene af Hr. Landphysici Disciple har med blod-

renſende Midler villet modſtaae Spedalſkhed paa een af foranførte Præſter, er den ſamme ikke deſto mindre bleven ſpedalſk.

Heraf kan ſees, hvilken Fordeel man kan love ſig af de bekiendteſte blodrenſende Drikke imod denne Sygdom, hvorved dog er at erindre, at de der bruge Medicamenter, og ikke indrette Diæten derefter, kan hellere undvære ſamme.

§. 79.

Det gaaer ſaaledes med denne Sygdom ſom med andre, at den er lettere at forebygge end at læge den, og at det lader ſig giøre uden Kvægſølvs Midler, tages vel ikke i Tvil af dem, der nøie eftertænke følgende.

Det er en meget gammel Tanke hos mange i Island, at de ſom alt have faaet nogle Tegn til Spedalſkhed, og tillige har nogle paarørende Spedalſke, kan ikke undgaae denne Sygdom paa anden Maade, end at reiſe til fremmede Lande, og fremdrage ſaa ſit Liv uden for ſit Fæderneland.

Sagen er vel rigtig, for ſaavidt at de ſom reiſe til fremmede Lande, ikke blive ſpedalſke, ſaavidt jeg veed, endſkiønt de i Forveien have haft et meget ſlet Udſeende, men at de

ſom

som blive i deres Fæderneland, og synes at staae Fare for Spedalskhed, ikke kunde undgaae samme, kommer ikke overeens med Erfarenhed.

§. 80.

Her i Kiøbenhavn opholde sig for nærværende Tid to Islandske, af hvilke den eene havde mange nærslægtede Spedalske, og begge de fleste Kiendetegn, som pleie at sees i Begyndelsen af Sygdommen, hvorfor deres Venner, som saae forud, at Sygdommen vilde angribe deres Legemer, raadte dem, at de skulde i Tide give sig fra deres Fæderneland; den eene har nu været her henimod 30 og den anden 20 Aars Tid, uden at fornemme det ringeste til Spedalskhed, ikke heller kan man af deres Udseende andet dømme, end at de ere sunde Mennesker.

Den første har siden faaet Børnekopperne meget heftig, hvorved Legemet er renset fra mange usunde Vædsker; thi de samme have hiulpet nogle baade i Norge og Island; og eftersom mig tilforladelig er bleven fortalt, var for nylig en Mand i Norge, som selv var spedalsk, og tillige hans 4 Sønner; Faderen og de tre Sønner døde alle af Spedalskhed, men den ene Søn, som virkelig har haft Spedalsk-

hed i dens anden Alder, fik Børnekopperne, og er derved hiulpen. Mærkeligt var det, at denne Mand havde alle 4 Sønnerne spedalske, og en Datter ganske sund og frisk.

§. 81.

Herforuden er det unægteligt, at baade Luftens og Diætens Forandring formaaer at skille disse Mennesker ved mange bedærvelige Vædsker, og sætte Blodet og Safterne i den rette Orden. Jeg havde maaskee faldet paa at tilskrive dem det i en høiere Grad, dersom Broderen til den eene af de i §. 80. omtalte Mænd, som endnu lever i Island, ikke havde staaet Fare for at blive spedalsk i sine unge Dage; men har dog undgaaet samme ved ordentlig Levemaade og maadelig Nydelse af lette og fordøielige Spiser.

Denne Mand har til min største Fornøielse nogle Gange talt med mig om disse sine Omstændigheder, og fortalt mig, at da han var i det 19de til 24de Aar har han faaet en og anden Gang Smerte i Fodsaalene, det venstre Been og Laar, tillige med en Slags Følesløshed og Smerte, som fornemmelig indfandt sig om For- og Efteraaret; Imod dette raadede en gammel Mand ham, at plukke med Munden Gentiana Cam-

Campestris a) op af Jorden, og spise tidlig om Morgenen, hvilket han giorde en temmelig lang Tid. Ved dette eenfoldige Middel forsvandt Smerterne aldeles, og Manden blev meget bedre. Af dette enkelte Exempel vil jeg ikke paastaae, at foranførte Urt forebygger eller læger Spedalskhed, men det bør bevæge Mænd til at forsøge, om samme Slags Urter, som i Island have deres Fødsels-Sted b), og saameget anprises af Lægerne, ikke kunde giøre her større Tieneste end hidindtil er bekiendt.

§. 82.

Forommeldte Person har sin hele Livstid været paa et Sted i Island, hvor Fieldemosen spi-

G 5 ses

a) Gentiana campestris, corollis qvadrifidis, fauce barbatis, nonnullis Kveisugras eller Stinggras, thi den er et udsøgt Middel imod Kveisn (saa kaldes de Smerter, som man faaer i Underlivet) eller Kolik, og ligeledes imod Sidesting, da den under lukt Laag kaages i Øll eller Melkevalde, og saaledes tages ind. See Büschings Nachrichten I B. 4 St. Pag. 349.

b) Thi der ere temmelig mange Slags Gentianæ foruden anførte, Gentiana lutea, corollis qvinqvefidis rotatis verticillatis, calycibus Spathaceis Mariuvøndur, som er et kraftigt Middel imod Leverens og Miltens Forstoppelser, ja, efter Lobelii Tanker mod Forraadnelse, See Lobel. in Adverl. Fol. 130, og Act. medic. Havn. Pag. 276, hvoraf meget mange plages i Island, og vide maaskee paa somme Steder ikke at bruge dette til deres Tieneste givne Middel.

ses meget, og tages ofte i den Tid, som Sneen tøes paa Jorden, da den er kraftigst, hvilken uden Tvil har giort ham en god Tieneste. Da jeg var hos ham klagede han over Mathed og Dorskhed, som stedse giorde ham Uleilighed om For- og Efteraaret; jeg raadede ham derfore, at han om Foraaret skulde samle sig Syrer a), spise Skreppeblade b), og noget lidet af den saa kaldede Bladesløs c), og spise en og anden Gang i Suppe, med lidet fersk Kiød, hvoraf han stedse fik en god Aabning, og fandt ret til min største Forundring mere Lettelse end jeg havde ventet overalt i Legemet, og mærkede derefter ikke noget til foromtalte Uleilighed, saa ofte jeg siden hørte fra ham. Heraf sluttede jeg, at disse Urters flitige Brug maatte være ret tienlige for saadanne Mennesker.

§. 83.

Denne min Tanke styrkedes ikke lidet efter at jeg læste forbemeldte Urters Berømmelse hos lær-

a) Rumex acetosa, floribus dioicis foliis oblongis sagittatis. Isl. Súra.
b) Rumex crispus, floribus hermaphroditis: valvulis integris graniferis foliis lanceolatis undatis acutis. Isl. Heimilis Niôle.
c) Sedum, foliis subovatis, adnato sessilibus gibbis erectiusculis alternis, cyma trifida. Islandsk Helluhnodri.

lærde og erfarne Medicos. Doct. Below, har brugt den saa kaldede Mauerpfeffer (Bladesløs), i de heftigste Skiørbugs Tilfælde, med meget ønskelige Virkninger, i det han gav af dens varme Decoct 3 à 4 Unzer hveranden Morgen, og lod desuden bade de opsvolmede og stive Lemmer, og tillige vaske Saarene med det samme Decoct, hvilket han med lidet Alun og Rosenhonning fremdeles brugte til Mundvand. Herudi har og andre fulgt ham, og tillige giort Omslag af Urten, hvormed de Skiørbugiske Bylder og Saar ere lykkelig lægte. Hersoruden er det allerede bekiendt, hvilken Tieneste man har at vente af Rumices, besynderlig Rumex aqvaticus Linnæi, florib. hermaphroditis, valvulis integerrimis nudis, foliis cordatis a), om hvis kraftige Virkninger baade Hr. Linnæus og andre tilforladigen vidne, at den er det kraftigste Middel imod Skiørbug.

§. 84.

I det jeg taler om dette og betragter tillige, at alle disse Urter findes i en stor Mængde i Island, ja ere med de første, som just i den samme Tid, da Spedalskheden meest tiltager, ligesom frembyde deres Tieneste ved at frembryde af deres

a) Isl. Vatnaniøle.

res Vinterleie; da jeg og har sagt forud, at Mangel af Urter og Havegevæxter er Spedalskhedens medvirkende Aarsag; saa er det først rimeligt, at de kunde med Nytte bruges enten som Præservativ, eller og som et Middel imod Spedalskheden, og for det andet maa man, for at forekomme den anførte Mangel, opsøge noget af Planteriget, hvortil forbemeldte Urter ere meget at recommendere. Thi man har hverken Aarsag til efter den gemeene Mands Tanker, ikke heller kan man af Sygdommens Natur og Beskaffenhed, dømme den ulægelig.

§. 85.

Man har Exempler paa, at de som have været indtagne paa et Hospital, som Spedalske, i deres unge Aar ere komne derfra igien, endskiønt med et svagt Legéme, dog saa, at de have nogenledes kundet fortiene deres Brød; Men ingen Læge som nøie har kiendt Sygdommen, har efterseet disse Mennesker, om de da virkelig have været spedalske eller ikke; Efter ald Formodning har deres Sygdom ikke desto mindre i de fleste Ting kommet overeens med de andres, og følgelig maatte været en Art af samme. Jeg har seet eñ Mand, som paa denne Maade var kommen fra Mødrefields Hospital udi

udi Holum-Stift, hvis svage Legeme ikke alene gav tilkiende, at han har staaet Fare for denne Sygdom, men endog Røsten bekræftede det samme. For nærværende Tid bestaaer hans ganske Medicin i maadelig og let Spise, desuden bader han sig hvert Aar udi Vand, hvorudi Enetræe kaages.

§. 86.

Dette Bad holdes af meget gode Virkninger i mange Tilfælde, hvorfor det ogsaa bruges ofte; det kunde ganske vel under visse Omstændigheder og hos visse Personer bruges i Spedalskhedens Begyndelse.

Dog er det vist, at Søevandet kunde giøre ligesaa stor Tieneste hos mange; dette slutter jeg deraf, at nogle Spedalske har fortalt mig, at de fandt dem meget godt ved at vaske baade de Saarede Hænder og Fødder i Søevand; og andre har viist mig Saarenes Rifter, at de har vasket dem, som sagt er, hvorved jeg er bleven overbeviist om det ovenmeldte.

Herforuden er det bekiendt, at nogle har for længe siden anpriset Søevandet i adskillige Hudens Sygdomme, især Fnat og Spedalskhed, som og imod Smerter i Lemmerne; Men fornemmelig imod Vandskræk, hvilken sidste Sygdom

dom Hr. Morie har lykkelig helbredet hos en 20 Aars gammel Pige, ved at bade hende i Søevand.

§. 87.

Herforuden har man paa et Sted i Island et Jordbad, som de Indfødde kalde Myvatns Bad a), hvilket især om Foraaret besøges af dem, som have Fnat, beklage sig over Mathed og Tunghed i Lemmerne ꝛc, hvorimod det er et forsøgt Middel hos alle dem, som have brugt det, besynderlig naar de bade sig derefter i de varme mineralske Vande.

§. 88.

Dette Bad kunde vel være fordeelagtigt for dem som have Begyndelsen af Spedalskheden, men skulde det ret bruges, behøves dertil baade større Valg og Forsigtighed, end man kan nogensinde vente af de ukyndige Folk, og dette kan jeg sige med desto større Føie, eftersom jeg

a) Dette Bad er et lidet Huus, bygget paa et sandigt og plat Sted, hvor den underjordiske Ild har giort Sanden meget varm formedelst smaa Piber eller Gange, som føre Varmen fra de heedere Steder op til Jordens Overflade; Naar nu Badgiæsterne ere komne ind i dette lille Huus, for at bade, behøve de ikke andet end røre Sanden lidet op, for at forskaffe sig Varme efter Behag.

jeg ikke har hørt, at der har været nogensteds i de nærved liggende Steder et eeneste Menneske, som har været beladt med Spedalskhed nu i mange Aaringer.

§. 89.

Sidste Efteraar har jeg bekommet en Efterretning fra Præsten Hr. Joen Sivertsen, (hvis Brev for Aaret 1767 her foran findes indført), hvorudi han nøie har beskrevet sin Svaghed, som fra sidst i August i samme Aar indtil Junii Maaned 1768 noget forøgedes og blev slettere. Jeg søgte om Raad hos vores vidtberømte Hr. Doct. og Professor Medicinæ, Friis Rottboll, og sende bemeldte Præst med Stikkesholm Skib von Svitens mixtura purificans, Pillulas de cicuta og Mercurial-Piller, for at laxere paa hver 8de eller 14de Dag efter Behag; tillige skulde han idelig spise Spidsskreppe-Blade, tilligemed Skeeurt; ligeledes tage Spidsskreppens Rødder, kaage dem i Vand og toe Fødderne dermed, hvilket han har efterkommet.

§. 90.

Disse Midler har han ikke bekommet førend sidst i Julio, og følgelig ikke brugt dem over en Maaneds Tid, eftersom hans Brev er skreven den 1ste September sidstleden. Dog alli-

alligevel har disse Medicamenter i een saa kort Tid giort meget ønskelige Virkninger, thi han skriver:

Siden jeg begyndte at bruge de mig tilsendte Hielpemedler, har jeg fornummet megen Lettelse for Brystet, Ansigtets Farve er bedre, Foddernes Hævelse formindskes og deres Smerte hartad forsvunden, endskiønt jeg kan fornemme den lidet imellem, saa er den af ingen Betydenhed. Alt Skab som var paa Legemet er reent borte, men Knuderne i Ansigtet næsten ved det samme, som før.

§. 91.

Dette er vel kun et enkelt Exempel, hvoraf ingen vis Slutning endnu kan giøres; Dog eftersom disse Medicamenter ere bekiendte af store Kræfter, og desuden i en Tid af 4 Uger giort foranførte Virkninger paa et udi langsommelig Tid sygeligt Menniske, er det meget rimeligt, at samme under een fornuftig Behandling og Opsyn, vil komme til at hielpe mange Hielpesløse og svage Mennesker i lige Tilfælde, hvorom Tiid og bedre Leylighed siden vil give større Lys.

Imprimatur,
CHRISTIAN LODBERG FRIIS.

